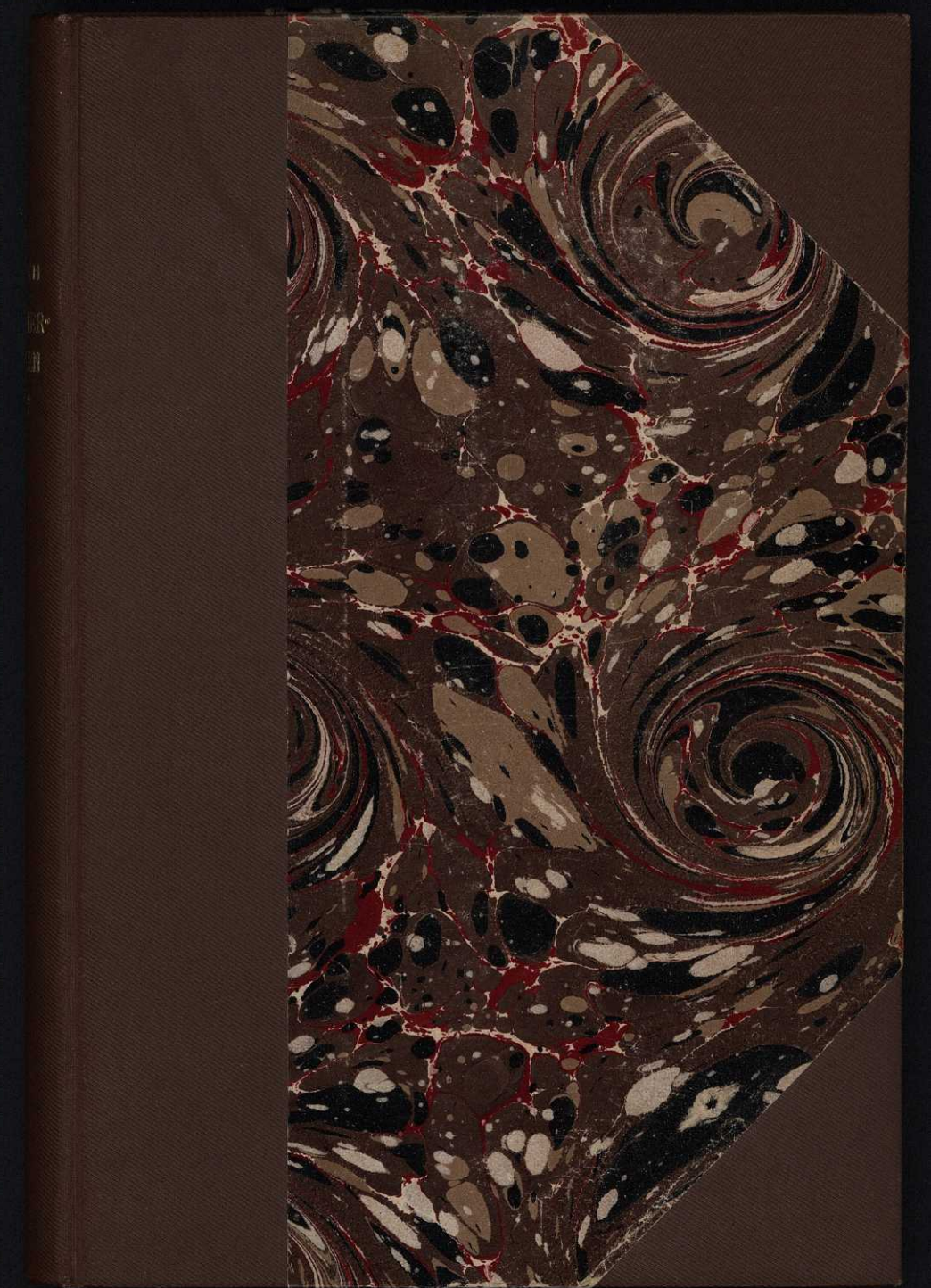

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Allmänna Sektionen

Litt.
Sv.

Martin Koch

Timmerdalen

II
Proletärer

* MARTIN KOCH *

TIMMERDALEN

MARTIN KOCH

TIMMERDALEN

EN HISTORIA OM KULTUR

II

Stockholm
Albert Bonniers förlag

Copyright. Albert Bonnier 1913.

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1913

II.

PROLETÄRER

Det är inte endast bönder som leva i Timmerdalen. De trängas bort så småningom, i deras ställe komma herremän, och kring herremännen samlas massor av det fattigaste arbetsfolket, utan egendom och utan rätt.

Dessa människor av en ny tid skakades fram av revolutionen, då bondefolket utrotades med hjälp av blanka pengar, brännvin och falska gudsord, så som infödingarna alltid förgöras, när moderlandets herrar fara fram som rövare i koloniens jungfruland.

Hur ett sådant jungfruland suges ut och ödelägges av snikna lycksökare, hur infödingarna göras till slavar under främlingars lydno, hur tjuvar stjåla och pösa över i drummelfröjd, sedan tjuvgodset väl är bärgat — den synen är sig alltid lik, varhelst människor finna nya marker där de kunna så guld för att skörda guldet tusenfaldigt.

I Timmerdalen gick det till på samma sätt som i alla andra koloniländer runt hela jordens ring, lycksökarna kommo, penningslöddret kom, en ny tid kom med nya egendomsägare och nya herrar, nya egendomslösa och nya slavar.

Det var revolutionen.

Bönderna sålde sina skogar eller tvingades sälja med lock och pock, de sålde sin jord eller tvingades sälja; med pengar, med bedrägeri eller med öppen stöld gingo de nya herrarna fram, jorden lades i ödesmål eller brukades motvilligt av livegna arrendatorer. De fordom fria, själv-

ägande bondemännen blevo proletärer, arbetade i skogarna åt bolagen, fingo pengar i nävarna, och en ny kultur som var mycket fin, de söpo som herrar.

Det fanns inte så usel handling i världen, att den inte här kunde göras. Och bönderna föllo för varje frestelse.

För en tallrik silverpengar såldes fädernas verk, ibland för en stor sup. Den som fick femtio hundra kronor för gården var så rik, att fem tusen lät fattigt i hans öron, han ville inte sitta på trästol längre, han köpte sockertoppar, högg av spetsarna och satt på bara sockret bland sina gäster. Så fin var han. Champagnevin drack han, sedan blev även han ett fattighjon.

Fanns någon bonde, som ändå inte ville sälja, tvingades han med lag eller våld. Han blev fälld som en överårig fura, när bolaget ville åt egendomen hans.

Skogarna härjades, därifrån kom välsignelsen och därifrån kom förbannelsen. Timret började gunga i allt större massor utför älvarna, vattenfallen drevo små sågar, plank och bräder flottades i vattnet vidare ner till kusten.

Tjuvarna stulo i kapp, och den värste tjuven blev mest hedrad. Det stulna gick i arv, och barnen blevo än mer hedrade, de voro mycket finare än föräldrarna. Av lymlars och drumliga uppkomlingars säd växte granna plantor. Om dessa slakten kan man nyttja många ord; även åtskilliga goda, sedan man valt med urskillning bland patrasket. Man kan till deras ära stapla ord på ord av alla slag, i botten ska nog ändå alltid ligga det stora ordet tjuv. Människorna äro inte annorlunda.

Löst folk strömmade till från alla håll, här kunde många få arbete och mat.

Att vara inföding blev en skam, att vara söderifrån kommen blev en heder, ty därifrån kom guld, som såddes ut med fulla händer och spred elände och fördärv ända upp till de fattigaste fjällsocknarna. De som något ägde

köpte mer av de andra, stulo vad de kunde komma över och flyttade sedan som herrar till kustlandet. De fattiga måste stanna hemma och ensamma bära sin fattigdom och sin hjälplöshet.

I älvarna slogos flottningskarlarna på rullande timmer, den starkaste bärgade sitt och kom fortast fram. Folk från skilda bolag drabbade samman med härskri och dråpslag, segrarena rusade vidare över vilda vatten; om stockar och stammar voro huggna i egna skogar eller i andras eller i kronans, det kinkade inte. Namnet Baggböle steg upp som en tindrande stjärna över tjuvarnas vida land, den stora svenska kolonien Norrland.

Men tiderna blevo så småningom sådana, att en viss ärlighet gav större vinst än stöld, då blevo människorna genast vänner av en sådan ärlighet. Starka händer ordnade rörelsen, gränser bestämdes, flottleder byggdes och lades under lags lydnad.

Vattenfallens sågverk blevo för små, nya byggdes som drevos med ånga, de lades vid kusten. Skorstenarna stego mot höjden allt flera, den svarta stenkolsröken bredde ut sig allt tyngre över Timmerdalen.

De gamla plankorna från vattensågarna drevo ännu utför älven och staplades upp i högar vid älvmyningarna, men de voro gråa, vattensjuka och undermåliga, köparnas ögon vändes hellre mot ångsågarnas skinande färska bräder, som inte behövde flottas i vatten från verkena, utan kunde föras hart när rakt från ramar och klingor ombord på skeppen, som väntade i alla hamnar och vikar för att lastas och gå ut till all världen, mest till Englands numera fria handel.

Tiderna voro goda, om det är gott för människan att äta mycken och fet mat och att dricka många och starka

drycker. Men de voro onda, om det är ont för människan att leva som ett djur. Klädda i rikemans kläder eller i fattiga paltor, djur voro de ändock de allra flesta, från dem som krälade på botten till dem som kråmade sig på toppen. De fattiga bundos så hårt vid herrarna, att de inte kunde röra sig själva, men de fingo äta kött och dricka brännvin, mer begärde de inte av livet ännu.

År 1874 kunde ett gott bolag för sina sågade trävaror få ett genomsnittspris av 165 kronor. I Antwerpen samma år gick tertia furuplank 3×9 upp till 350 francs, furubattens $2\frac{1}{2} \times 7$ betalades lika högt.

Av sådana siffror kommer stor kulturglädje i hemlandet.

Men nästa år sjönk genomsnittspriset till 122 kronor, och i Antwerpen noterades tertia furuplank 3×9 så lågt som 320 francs. Battens fingo ett försmädligt läge, bara 290 francs.

Det kom grums i kulturglädjen, man storknade och fnös av häpnad där hemma.

Nästa år blevo siffrorna alldeles galna — 113 kronor 25 öre! — 290 francs! — 267 francs!

Kulturglädjen låg ett stycke bakom flötet. Timmerdalen blev ett bakrusets kvalfulla hemvist.

Siffrorna blevo mindre och mindre. Stenkolsröken ur ångsågarnas skorstenar hemma i Timmerdalen syntes breda ut sig allt svartare och tyngre, och mörkret blev hemskt. Vad skulle nu ske? Vem skulle nu betala all denna glädje?

Siffrorna sjönko. Höga herrar sjönko. I allas hjärtan värkte ångesten. Runt omkring i mörkret exploderade fallisemangena.

Siffrorna sjönko ständigt.

År 1878 var genomsnittspriset nere i 90 kronor och 23 öre. Från Antwerpen fräste telegrafan: 275 francs för plank! 250 francs för battens!

Krisen var nattsvart. Vilken vinter för fattiga och rika! Värst dock för alla de små, som voro så hårt fastbundna vid herrarna, att de inte kunde röra sig själva — och nu fingo de ändå varken kött eller brännvin!

Vid sågarna voro de fast anställda arbetarna ett fåtal. Den stora mängden bestod av daglönare, som togos in om våren, när skeppningen började. Under sommaren arbetades med hårdspända senor för att förtjänsten skulle kunna räcka till att bärga livet under den kommande arbetslösa tiden.

Under sommaren 1878 gick det rent eländigt, arbetslönen var lägst 1 krona 25 öre, högst och för ett fåtal 3 kronor 50 öre om dagen. När hösten kom, voro arbetarna lika fattiga, när vintern kom voro de utarmade, hur skulle de kunna leva till våren?

Man kan det omöjliga, när man ännu får hoppas. Men under tiden växer skulden i handelsboden, den måste betalas när våren kommer med nytt arbete och nytt liv.

Så gick vintern, det blev ett nytt år, ett förbannelsens år, dess tal ristades med outplånliga tecken i tusen fattiga hjärtan, året 1879.

Om våren skulle arbetet börja, men lönerna som bjödos av bolagen, spredo jämmer och fasa: högst och för ett fåtal arbetare 2 kronor 50 öre, lägst 90 öre för en hel dag, tolv timmars knog.

Skulderna från vintern skulle betalas, livet och styrkan hållas uppe under sommaren, pengar skulle läggas undan till nästa vinter.

Det går inte.

Inte får man säga: det går inte. Det måste naturligtvis gå. Det är ju fråga om dräggen, traspaket, de råa lym-larna vid sågar och brädstaplar. Visst går det! Sånt där patrask behöver väl inte — — —

Men det går ändå inte.

Underligt att det inte går! Är det trots? Det är något som lever i den där svarta, smutsiga massan, det är något som rör sig och reser sig upp — och ändå voro de bundna så fast.

Tiderna äro bistra. Högre löner kan man nu inte betala.

Efter den första jämmern kom tystnaden. Arbetarna försökte i alla fall. Stenkolsröken bolmade tjock och svart, i mörkret låg en hemsk och farlig tystnad. Maskineriet gick ännu — det darrade en smula — det högg fast — det stannade.

Det gick inte längre i Timmerdalen.

En ensam man sändes från Kummelnäs sågverk till verket vid Gruvhamn, tvärs över det breda vattnet, där Svartälven mynnar ut i Östersjön, han var för resten i land ett tag på Tjuvholmen; han rodde i en liten båt.

Vid Kummelnäs hade varit många funderingar och yttringar bland arbetarna. Det hade blivit dem svårare och svårare att träla, det var något inne i den levande själen som tog emot och sade nej, hårdare och hårdare, nej, nej, nej hördes det i varje fattig själ, man kan inte leva på detta sätt. Många bördor ha vi burit, men denna är oss för tung. Nu lägga vi den av oss. Måste man svälta under arbetet, så kan man likaväl svälta och göra ingenting.

Så blev en man sänd från Kummelnäs för att höra med kamraterna vid Gruvhamn, hur de tänkte göra där. Borde inte alla på en gång sluta arbeta överallt, när ändå bara hårda svälten gavs i lön?

Och mannen rodde över på en måndagsmorgon, det var den 26 april, en vecka före pingst år 1879. Han var dalkarl född och stabbläggare till yrket, bodde annars ett bra stycke utanför Helgestad vid Svartälvens utlopp, platsen kallades Lappstan eller också Lusbyn, där bodde så många fattiga, som inte kunde få hålla till bland herrskapena i Helgestad; många år efter denna svåra tid hängde han sig vid Skönhedens kapell och blev på så vis slut.

Till Gruvhamn kom han i alla fall om morgonen denna måndag och träffade folk. Ingenting visste han att säga mer än alla de andra hade sagt sig emellan vid Kummelnäs.

Och när han fört fram sitt ärende, voro de några stycken som tillsammans med honom på förmiddagen gingo vägen fram till Hærners verk för att tala med folket där hur de tänkte göra. Överallt hade varit samma tankar, och samma tal hade gått från man till man vid alla sågverken runt omkring vattnet. Varför skulle detta långa, förbannade arbete bäras längre, när det i alla fall ingenting annat gav än grymma svälten? Då kunde man lika väl göra ingenting, svälten blev inte värre, men kanske kunde herrarna tvingas att betala högre löner, när de sågo, att folket inte lät driva sig längre.

Men det här var något som ingen förr varit med om. Kanske var det sak samma som att strika? Och i tidningen hade man läst allt emellan, att det var en svår synd mot Gud och ett farligt brott mot lagen att strika, det var värre än uppror. Aldrig hade man hört detta utländska ord förrän nu om årena, det fanns inte ont till i världen som inte sades om detta hemlighetsfulla och förfärliga ord.

Om alla man slutade arbeta på en gång överallt, var inte det likasom att göra strike? Det kan bli halshuggning för sådant. Och Gud vill det inte, han hemsöker de fattiga efter sin outgrundliga vilja, den som knotar och trotsar är åt djävulen hemfallen.

Men det är nu också på det viset, att människan måste ha luft för att leva. Om man med sina egna händer stryper en stackare, ska man inte sedan gå på honom med käppen för att han blivit död. Och måste man inte äta, likaväl som man måste andas? Maten tar man ifrån oss nu, och så säger man ändå: arbeta bara! Trotsa inte!

Vid Hærners verk talades redan hetsiga ord bland arbetarna på måndags middag.

Där fanns nu en man, som hette Gustav Carlsson, smålänning till börden, från Kronobergs magra län för resten. Han stod fram emot middagstiden ute i brädgården, putan bar han ännu på högra skuldran, den smutsiga bomullskjortan var genomvåt av svett.

Bredvid honom, i skuggan av den färska brädstapeln, stod en äldre, fromsint man, som sakta gned sin nakna axel, medan han funderade; det var den vänstra han hade offrat åt fördärvet under den dagliga plankbördan.

Gustav Carlsson var inte ett enda smul fromsint — liten och pigg, närmare trettio år gammal. Ett par mörk-lagda, borstiga mustascher hängde ner över munnen, ögonen voro bruna, blickarna foro som mässingsblixtar, spelande, glittrande som kattguld, när han var i skrattsamt lynne, men mörka som gammalguldet när han var arg.

Denne snedvridne, gråskäggige gudsmän han talte med nu var liksom en föresyn för brädgårdsfolket och även för dem där inne vid sågarna. Han var en väl ansedd styresman för Brödraförsamlingen och försökte bevisa för Carlsson, att Guds ord klart och tydligt förbjöd arbetaren att strika.

Carlsson försökte med all iver bevisa för gubben, att själva egendomsfolket, det gamla testamentets judar, hade rest sig mot förtryckare, och det hade Gud gillat. Men Carlsson var inte vidare styv i Skriften, gubben låg över betydligt, judarnas stridigheter gällde alltid Jehovah, aldrig mat och dryck.

Runt omkring dem voro grupper av oroligt viskande arbetare, man tog sig utan vidare en vilostund och ingen hördes av att påtala ofoget. Från den ena gruppen till den andra gick mannen från Kummelnäs och framförde sin hälsning, med honom följde männen från Gruvhamn. Nu var det inte längre att fråga eller att undra eller att fundera,

nu var det att säga högt: det går inte längre, vi ska ha samma lön som i fjol, om vi ska arbeta vidare. —

Faktorer och underbefäl höllo sig en smula avsidet och vågade sig inte riktigt fram. Från kontorsfönstren gingo oroliga och prövande blickar ut till de sorlande arbetarna. Vad skulle nu ske? Att svenska arbetare skulle strika, det var väl ändå otänkbart? Denna oro måste väl gå över igen. Nog skulle de väl lugna sig snart och finna sig i det oundvikliga.

Gustav Carlsson gav inte tappt mot den fromsinte gamle. Han lät så småningom talet gå över från den gode guden till de många onda människorna, som stulo arbetarnas arbetskraft och stulo deras pengar och stulo deras liv.

Ty för arbetarna gäller det livet. Men herrarna bli inte magrare, hur mycken jämmer de än släppa ut. Se på inspektorerna och disponenterna och kassörerna och förvaltarna och de andra storherrarna — varenda en skriker över de bistra tiderna, men har någon enda av dem fått mindre lön i år än i fjol? Å nej, då, men arbetaren ska släppa skinnet till under krisen, mindre och mindre ska han ha, mer tar man av honom.

Inte en enda av herrarna äter sämre än förut eller dricker sämre eller bor sämre eller klär sig sämre — å nej, då! Men hårda tider är det i alla fall. Har arbetaren fem potatisar att äta, så sticker nu herrarna sina fingrar i fatet hans och låter honom bara behålla tre, för annars skulle inte herrarna kunna äta sig mätta, så dåliga tider är det. Herrarna ä vana att äta tio potatisar, och tio potatisar ska de ha, om de också ska ta ifrån arbetaren, som knappt kunde äta sig mätt förut.

— Men om Gud ville, att vi skulle göra uppror, sade gubben, då skulle Gud sända oss en stor profet att förkunna för oss hans vilja, för så har han alltid gjort förut.

— Tycks nog, att man hör en profet tala bland barnungarna hemma i stugorna, mente Carlsson.

— Men si tiderna ä så hårda, att stora herrar ramlar di också, å verkena går med förlust, försökte gubben.

Å nej, då! Carlsson visste mer om det jordiska än gubben, som hade sin styrka i de himmelska tingen. Carlsson visste, att riksdagen givit herrarna tre millioner kronor för att inte virket skulle behöva säljas till utländingens underpris och verkena gå med förlust. När herrarna nu sätter ner lönerna för arbetarna och skyller på, att de annars skulle förlora sina pengar, så är det samma sak som att ljuga för att bättre kunna stjåla.

Gubben blev rädd:

— De kan väl aldri vara sant va Carlsson säger nu?

— Sant, jo! Här så!

Carlsson fick upp en tidning ur byxfickan. Det var en av storfolkets och prästernas tidningar i Helgestad, det fanns knappt några andra i hela landet för resten. Och han läste högt för Brödraförsamlingens väl ansedde gamling:

— Vi hava hört uttalas påståendet, att oroligheterna bland arbetarna blivit större och framställandet av yrkanden på högre lön blivit högljuddare just vid denna tid på grund av det av Riksdagen till sågverksägarnas understöd beviljade tremillionerslånet. Men om man tror meningens hava varit, att dessa pengar skulle användas till större dagavlöningar, misstager man sig. Dagavlöningens större eller mindre storlek är en sak mellan arbetsgivare och arbetstagare, varom Riksdagen ej alls bekymrar sig.

— Vi har ju inte begärt annat än att få samma lön i år som i fjol, lät gubben, svag i rösten.

— Ja, här ä svaret!

Carlsson var mörk i ögonen.

— Här ä svaret! upprepade han och viftade med tidningen. Här gick vi å va snälla som barn å skicka liksom en kommitté in på kontore och ba vackert att få tillbaka lönerna vi hade i fjol, å nej vart de förstås å skällsord på köpe. Herrarna får hjälp av riksdan, men ingen ska vänta sej att riksdan hjälper oss. Herrarna får pengar till understöd, så att di ingenting ska förlora, ändå tar di av oss vår usla lön. Nu får de vara slut me de. Vi ska gå från verk te verk å stoppa arbete, vi ska ha tillbaka våra förra löner, de ä inte mer än rättvist, eftersom herrarna i alla fall ingenting förlorar.

— Men, sir Carlsson, de får inte bli nära våldsamheter! varnade gubben och drog igen skjortan över sin sneda skuldra.

— Vi ska vara saktmodia som lamm! skrattade Carlsson med glittrande kattguld i blicken. Saktmodia å tålia å förnöjsamma — men vår rätt ska vi ha, kom de ihåg!

Det var samma mening bland alla de svettiga, smutsiga, allvarsamma männen. Middagssolen hetsade och brände. Från väldiga plankhögar och brädstaplar runt omkring dem steg upp en färsk och rusande doft av furukåda och trämust.

Det var samma tanke, som bultade i varje hjärta, när plötsligt de tjutande sågklingorna tystnade. I stillheten hördes endast ångmaskinens dova brummande, men den

stannade också. Det blev alldeles tyst. Verket var stoppat. Endast trasket och trampet av hundratals tunga fötter hördes, när arbetarna strömmade ut genom porten, ut på solheta vägarna för att söka upp sina kamrater i träldomen.

— Vår rätt ska vi ha!

De samlades vid tvåtiden i en skogsbacke för att tillsammans rådgöra. När klockan blev tre, kom ett bud från inspektoren, att de arbetare som inte återgått till arbetet klockan fyra, vore avskedade.

När klockan blev fyra, sände arbetarna bud, att de inte ämnade gå tillbaka förrän de återfått sina förra löner.

Ännu gingo några fromsinta gamlingar i såghuset, där de fått i gång några klingor igen. Nu stannades åter verket, och de trogna sändes ner i brädgården för att fortsätta lastningen.

Från skogsbacken, där folket var församlat, smögo många tillbaka till träldomen igen, när de kände hur luften blev tung av kampens allvar. Men Gustav Carlsson och stordelen av folket gick fram till Gruvhamn och talade karlaord där med kamraterna vid verket.

Det blev kväll, det blev natt. Många bittra tankar smögo i mörkret, många brinnande böner stego i tystnaden upp mot de bleka stjärnorna. Ty många av detta folk hade Gud för ögonen natt och dag. De voro tåliga och ödmjuka människor, deras hjärtan hade av fattigdom och nöd blivit tuktade till stor fromhet, under de goda tiderna hade de fröjdats sig, nu ägde de ingenting. De vördade sina herrar och trodde bara gott om dem som ägde makten. De visste ännu inte, att den tron var för dem det farligaste av allt.

Så kan man också leva. Men man sjunker och märker det inte. Man sjunker allt djupare, och man försöker bara bli desto mer tålig och desto mer from och desto mer hängiven åt Gud, som nog till slut skall vända all nöd till lycksalighet. Så blir då livet en dag så outhärdligt nattsvart och tungt, att döden med den stränga domens dag inte längre skrämmer som vore den något värre än livet, den tycks i stället vara vida bättre. Den bleka, tysta döden blir något att längta efter, så som man längtar efter befrielse och sovande vila. Då är man pressad ner till gränsen för sin förmåga att bära — då försöker man resa sig. Man tänker inte längre på motståndarnas förfärliga makt, ingenting i livet kan bli värre än det som redan är, och döden synes vara en efterlängtd vinning.

Så djupt måste detta folk pressas ner, innan det värnar sig mot övermakten. Så stor är dess långmodighet, så stark är dess förmåga att bära. Längre kan man pålägga dem allt tyngre och tyngre bördor och säga: detta har du fördragit, då tål du även detta — men en dag reser det sig dock. Det är häpnadsväckande, det är oförsynt, det är allt vad herrarna i sin förbittring mena, men det är en gång för alla så och inte annorlunda, vem kan nu hjälpa det?

På tisdagen stannade verket vid Gruvhamn. Därifrån gick hela arbetareskaran tillbaka till Hærners och drog de klenmodiga med sig. Tåget gick till Helgestad, rätt genom staden, och en iskall förfäran spred sig där bland borgare och handelsmän och herrar.

Tåget gick till Sandhedens sågverk på älvmyningens södra strand, skaran trängde in genom portarna med buller och rop.

— Vill ni arbeta längre i svälten? skrek Gustav Carlsson i hopen, han var så skrattande glad i själen, ty detta var liksom ett nytt liv för hans ögon.

Skaran trängde in i såghuset, där stod inspektor Hermansson tjock och myndig i dörren. Han klämdes fast mellan en lastvagn och dörrposten, han var röd som en tupp i synen, skrek och hötte med käppen under näsan på Gustav Carlsson, men han fick bara skratt igen och hån i glimmande kattguldsblickar.

Ut alle man! Arbetet ska läggas ner, verket ska stoppas, vem är känd med alla grejor vid maskinerna? Dra igen, skruva till, stanna klingorna, hjulen ska stå stilla!

Gustav Carlsson har inga begrepp om sådana saker, han står mitt i såghuset och talar, svettig och skinande glad, mössan i nacken, den mörka pannluggen i ögonen; under mustascherna spruta fram de vidunderligaste ord, hans armar fäkta, hela hans kropp skälver — detta är livets första, härliga dag för mannen, som flackat och farit runt om i landet, sett en sådan massa av elände och funderat så mångt och mycket för sig själv, när han gått med sviktande knän under arbetets börda.

Runt omkring honom stå tysta män av Sandhedens folk. På andra håll i såghuset stå andra grupper av människor kring andra ivriga talare — ute i brädgården kasta arbetarna plankbördorna från böjda axlar, nu stanna sågarna — vinet tystnar — maskinen bubblar ännu och mullrar — den tystnar — verket står!

Med rop och larm drar skaran ut genom portarna vid Sandheden, många av arbetarna där vilja gärna gå med, men de våga inte — då få de några hårda armar om livet, ett karlatag i nacken, det är bäst så, de gå med så hjärtinnerligt belåtna, ty nu såg då inspektoren att de tvingades med våld, de måste ju gå med! Och de jubla ur skrämnda

hjärtan samma rop som de andra, de hurra för sin äntligen vunna frihet — det går en makt genom folket, när maskinerna stanna för dess vilja.

Från Sandheden går skaran till Kummelnäs, större och väldigare är den nu. Där gå männen från Sandheden och männen från Hærners och männen från Gruvhamn, de gå i täta grupper och i varje grupp hörs en ropande röst, som blandar sig med de andras oroliga eller segervissa tal.

Mannen som rodde ensam i en liten båt från Kummelnäs till Gruvhamn är redan glömd. Han går bland de andra i en surrande klunga och hör på de nya orden, han vet ingenting mer att säga än vad han fick i uppdrag av de sina att bära fram i går.

Gustav Carlssons nävar fäkta och slå så betydande i luften mitt inne i en annan klunga. Hans kvicka brunögon fånga varje tvivel hos kamraterna, hans strömmande smålandstal slunga fram oanade tankar ur djupet av hans dunkla, jäsande inre. Och överallt i skaran finns många, som likna honom, fyllda av årslångt grubbel, av bittra minnen och pinande längtan efter befrielsen.

Tåget går förbi Skarpskyttelägret, där är tyst och ödsligt i talldungen på udden, som skjuter ut i det krusiga vattnet. Tvärs över viken synas ännu många fabrikksskorstenar sända upp sin rök i blånande soldis, men från de största ryker det inte längre, till Gruvhamn och Hærners har vilan kommit.

Tåget går till Kummelnäs, med larm och dånande hurrarop stormar skaran in genom portarna till bröderna där inne. Snart står verket stilla, större och mäktigare strömmar den svarta arbetareskaran ut igen, jublet brusar och stiger allt högre.

— Till Rödevik!

— Häråt bara, häråt! Till Rödevik!

— Aha! Rödevik va de ja!

Där finns en hatad man, en underhuggare med uppkomlingens enfaldiga råhet, den ska ha ett märke för livet. Nu är skaran stark och känner maktens rus, nu ska fan ta underhuggaren där borta.

Fram på kvällen kommo de åter på vägen från Rödevik. Den de sökte fanns inte där. Varenda överordnad hade försvunnit, när skränet ur många hundra strupar ekade mellan väggarna vid det mest hatade, mest förbannade verket. Nu stod allting stilla där, och arbetaremassan var åter några hundra man starkare.

De hade fått veta, att landshövdingen åkt ut i sin vagn från Helgestad efter arbetarna för att tala med dem. Det hördes också, att han skulle ha soldater med sig, men ingen visste varifrån ryktet kom.

De vände om för att möta landshövdingen. De visste, att de endast begärde sin rätt, de ämnade alls inte göra något orätt, detta tal om överheten med soldaterna skingrade maktens onda rus och gjorde goda föresatser åter levande.

Men där fanns också en annan mening.

Den skara, som nu kom marscherande från Rödevik, var en helt annan än den, som förut gått dit i oordnade flockar.

Nu var den mera samlad, mera säker, mera hård-sinnad, sedan den första fladdrande feberyran gått över, och tankarna bättre samlats kring det, som måste göras.

Det var också en annan olikhet. Nu i kvällningen bar hart när varenda man en käpp, en ribba eller en tung, avkvistad trädgren.

De skulle vara så långmodiga och stilla, de skulle inte

göra det allra ringaste våld mot någon. Käpparna voro inte att slå med, nej då! Hur de kommit i allas händer kan inte så noga sägas. Den ene började, den andre tog också en stake, snart syntes påkarna överallt.

— Lägg bort dem! Lägg bort dem för Guds skull! sade de mest fromsinta av de kristne.

— Äsch! blev svaret med ett kort litet skratt. De ä väl inte falit? Inte tänker vi slå nån, inte!

Men påkarna funnos där ändå, och där fanns också ett helt nytt och hastigt hårdnat allvar i sinne, blickarna sökte allt mörkare framåt vägen, om inte landshövding Kårre skulle synas snart. Hurraropen hade tystnat, ingenting sades vidare i denna massa av människor, som med mäktigt tramp tågade inåt staden.

Och sakta, sakta spred sig ändå det farliga ordet.

Det kom från ingen, det var hastigt känt av alla. Kårre skulle klubbas ner på vägen.

När ordet kom till Gustav Carlsson, kramade han fastare sin käpp och klev fortare på, hans ögon voro svarta av ett bottenlöst mörker.

En rörelse gick nästan omärkligt genom massan. Alla de kristna ökade stegen, så att de kommo först, de samlade sig kring sina välbetrodda gråskäggsmän i spetsen för tåget. Ingenting sades där heller, men alla visste, att våldsgärningen måste förhindras.

Där syntes ett moln av damm, som svävade emot dem på vägen.

— Kårre kommer!

Molnet kom närmare, där blänkte seldon och lackerade hjulekrar, där trampade kråmande hästar. Men inga soldater syntes.

Arbetaremassan tätnade och svartnade, tungt och buttert gick den vidare mot sitt öde.

Nu voro de nära varandra, vagnen stannade, en ensam, stram herre steg ner på vägen. Han gick emot arbetarna, de stannade. Han hälsade vänligt, ett ödmjukt svar kom från de främste, ett motvilligt, bistert hördes från de bakom stående i den många hundra man starka hopen.

De voro i närheten av Skarpskytteläget igen. Mitt emot, på andra sidan vägen, låg en öppen vret i skogsbacken, gräset var avslaget, platsen var inhägnad och lämpade sig väl för ett sådant möte. Landshövdingen bad arbetarna gå med dit in, där kunde de i ro få talas vid.

Han gick däråt, de följde tigande, han vände sig om emot dem igen: käpparna skulle de först lägga bort.

Där blev ett ögonblicks stillhet. En av de gamle ryckte käppen från en karl och kastade den ifrån sig. Där blev den liggande och fler kommo efter. Fler och fler foro dit, slutligen låg där en manshög bråte av störar och påkar.

Hela skaran följde med stillsamt böjda sinnen efter överheten in på vreten innanför gårdsgården.

När alla voro samlade, steg landshövdingen upp framför dem och höll ett så vänligt och vackert tal man någonsin kunde begära. Han hade så fina ord och passade ihop dem så väl som om alltsammans hade varit tryckt och färdigt för vem som helst att läsa.

Arbetarna hade gjort något som var oriktigt och rent av förfärligt. Han ville nu, att de skulle upplösa det där och gå tillbaka var och en till sitt, annars skulle han göra någon strängare åtgärd.

— Jag är en, I ären tusenden, men levande eller död skall jag visa eder att lagen skall segra.

Han talade om Gud, han talade om Konungen och han talade om Fosterlandet. Han sade, att sågverksindustrien hade ett så betryckt läge. Herrarna ville så gärna betala arbetarna högre löner, men de kunde inte, det var alldeles rakt omöjligt. Utländingen betalade så dåligt för trävaror nu i denna hårda tid, att alla verken gingo med stor förlust. Överallt i landet är det lika svårt, men ingen gör uppror på andra håll. Här ha ni haft bättre tider än någon vet av, ni skulle ha sparat då, men ni ha bara blivit bortskämda, därför går det till uppror nu, när de goda tiderna äro borta.

Men inte kan man tvinga till sig högre lön med våld och hot, nej, det är alldeles förkastligt, det måste vara fritt avtal mellan arbetsgivare och arbetstagare, man mot man i all frihet och sämja. En och en skulle arbetarna göra upp med sina husbönder, så blev det ett gott resultat, de skulle ha förtroende för sina herrar och bara helt lugnt låta dem styra, som förstodo det bästa för alla. Så snart konjunkturerna blivit bättre igen, skulle lönerna ökas med glädje, och allt skulle bli bättre än arbetarna nu kunde drömma om. De skulle bara ha förtroende för herrarna och lita på deras godhet och kärleksfulla omtanke för alla som arbetade och voro betungade. —

När han slutat kommo arbetarna med svar från alla håll, den ene sade ett och den andre ett annat, och Gustav Carlsson höll ett anförande om vetenskapen.

— Ja förtjänar tretti kronor om dan, sade han.

— Det var sannerligen styvt! sade landshövdingen, och de andra tego häpna, hade Carlsson blivit språng galen?

— Men ja får bara ut två kronor på sin höjd, allt de andra tar bolage ifrån mej för ja gör ett så stort värde, fortsatte Carlsson.

Men han kunde omöjligen komma loss ur sina egna ord, och allesammans började tala i munnen på varandra.

Där var en ung man, som händelsevis kom i landshövdingens närhet. Han hade litet mera reda i sitt tal, det hördes genast — han såg säker ut för resten, pojken, ljushårig och ljusögd, glad och frimodig, hovsam i sättet och stark i själen av sin gudsfruktan och sin redliga vilja.

De andra fingo vara tysta, landshövdingen ville höra vad denne unge man hade att säga.

Han gav kort och klart besked. Avlöningen kunde inte räcka, de voro alla i skuld sedan vintern, de måste ju också leva över sommaren och även nästa vinter, men efter de nya ackordsprisen kunde de inte förtjäna mer än högst en och femti om dagen, en stor mängd hade endast åttio eller nittio öre. Nu ville de ha tillbaka förra årets löner, men de ville inte göra våld, så hade de överenskommit, och ingen hade blivit tvingad, alla gingo frivilligt med.

När de andra hörde detta tal, ropade alla, att det var sant.

Då sade landshövdingen, att de som blivit tvingade till detta skulle stiga fram. Ingen steg fram.

Han sade, att alla som gått med frivilligt skulle räcka upp en hand. Alla sträckte upp sina händer.

Men det var omöjligt att de kunde få någon påökning, sade han då. De skulle inte tänka på något sådant, det var alldeles obilligt begärt. Det kunde aldrig ske.

De skulle sända en deputation till honom i morgon klockan tio på rådhuset, så kunde de vidare få talas vid. Och den här unge mannen skulle då vara med, det var landshövdingens särskilda vilja.

Den unge mannen fick en så vänlig klapp på axeln av länets fader:

— Kom bara till mig och tala frimodigt och sant!

Jo, nog skulle han komma. De andra skulle också komma. Och där voro många, som tittade stort på sin nye talman, han var okänd för de flesta.

Hans egna arbetskamrater förvånade sig också, när de sågo att unge Broström, en hjälpsågare bara, fick tala ensam för hela denna mängd av folk i en så svår sak. Men han hade ju bra reda på sig i alla fall, pojken. Det hade väl ingen kunnat tänka sig om honom ändå. Några funnos, som mindes far hans, och vem i all världen kunde väl tänka sig att hans son skulle vara så djärv, men det berodde nog på, att i den familjen voro de waldenströmare allesammans. —

Landshövdingen hade rest vidare åt Rödevik till.

Folkmassan gick stilla sorlande mot staden.

Det är ingen lätt sak att vara modig.

Om dagen går det ändå an. När man är många i sällskap, som alla säga detsamma. När man får gå från den ena platsen till den andra, när man får ropa och hurra och se hur alla följa med i samma vilja.

Men om natten är det värre. Man ligger stilla på marken, och himlen är så oändligt högt uppe. Man måste vara tyst, de andra sova runt omkring, och själv ska man försöka sova.

Då kommer ångesten.

Vad har man gjort i dag? Vad tänker man göra i morgon? Vad ska ske?

De hade gått tvärsigenom staden om kvällen och vidare ut till Stadsberget på norra älvstranden. Där stannade de och lägrade sig för natten så gott de kunde i det fria.

Där lågo nu ett tusental människor, arbetarna från Hærners och från Gruvhamn, från Sandheden, Kummelnäs och Rödevik, till dem hade även kommit männen från Apelnäs, Gässviken, Nystrand, Battsensborg och andra ställen.

De lågo i grupper, kamraterna från samma verk tillsammans. I morgon skulle en demonstration göras genom staden var överenskommet. Några fanor hade de fått med sig, andra hade i hast blivit tillverkade.

Natten kom, och vårens stjärnor tändes, och tystnaden blev som en högtid. En länge väntad helg var äntligen nära.

Det var ännu bara en oordnad massa, som pressats upp ur folkdjupet.

Den kapitalistiska storindustrien hade utvecklat sig med rasande fart i Timmerdalen. Innan de egendomslösa egentligen hade en aning om vad som hände, voro de nertryckta till livsförmågans yttersta gräns, vräkta ut ur människors gemenskap av en skara ansvarslösa vettvillingar, som förde ett idiotiskt regemente i namn av sin penningemakt.

När den nertyngda massan av fattiga människor kände att sista livsfläkten var på väg att lämna dem, drevos de av sin innersta instinkt att resa sig och slå ifrån sig, ännu fullständigt okunniga om de grovt jordiska makter, som öppnat avgrunden för dem och överlämnat dem hjälplösa åt ett bottenlöst elände, medan alla goda borgare sutto bättre skyddade i samhället och öste sina fega hjärtans förakt över de utarmade och utestängda.

Arbetarna hade bundit sig fast vid sina husbönder i blindaste tillförsikt att maktägaren även skulle känna ansvar för de små som tjänade honom med sina armars kraft. De blevo lurade.

De började känna sig som proletärer, ännu knappast medvetet, omogna och oordnade som de voro. Deras enda fordran och enda mål tills vidare var det närmaste, det mest primitiva: att kunna leva.

För detta hade de börjat röra på sig, och deras första trevande och famlande kändes i samhället som en jordbävning. I andra länder hade också samma första rörelser åstadkommit fruktansvärda katastrofer. Men de svenske äro inte snara att gripa till yxan mot sina herrar — de

fordra först länge och väl i all hövlighet sin rätt. Innan de äntligen ta den med våld.

Ingenting kunde dessa människor, som här samlats, och ingenting annat visste de, än att var man måste ha sin rätt för att kunna leva. För detta hade de alla rest sig mot sina lagliga herrar.

Att landshövdingen skulle lägga sig i detta, hade ingen tänkt sig. Och när han nu slagit ner ibland dem i all sin höghet, gav han dem ändå ingen rätt.

De kanske inte hade någon rätt?

Vad skulle soldaterna vara till där inne i stan? En rad av gevärskoppel med långa, blanka bajonetter är en underlig syn, som ger många tankar. Bakom gevären en skara pratande soldater i dammiga uniformer — var det krig? Var rikets fiende i landet?

Nej — en otäck tanke smög i tystnaden bland de tusen fattiga männen på Stadsberget: det är vi, som äro fienden! Vi arbetare. Det är mot oss soldaterna ska vända sina långa, blanka bajonetter.

Varför? Ha vi gjort uppror? Nej. Men förstår inte ens landshövdingen, att ingen människa kan leva med sin familj på en krona om dagen? När ett lispund rågmjöl kostar en och tjugofem och ett skålpund fläsk trettiofyra öre och potatisen sex kronor tunnan och mjölken fyrtio öre kannan! Man kan det inte, om det också kommer aldrig så många soldater och sätter bajonetterna mot bröstet på en, det går inte ändå.

Landshövdingen ljuger ju, när han säger att herrarna förlora, riksdagen har ju givit dem tre millioner kronor, så orimligt mycket pengar. Ändå tar man av oss våra fattiga ören, det är ju att stjäla från oss och från våra kvinnor och barn, är det mänskligt? Landshövdingen hjälper herrarna, förstås, och oss ljuger han rätt i ögonen. Är det sådant som kallas rätt?

Men kanske är det ändå vi som ha orätt?

Bara vi hållit ut en liten tid till, så hade väl herrarna själva insett, att de gått för hårt fram och givit oss godvilligt bättre löner. Och när tiderna blivit ljusare, hade nog lönerna blivit ändå högre. Kan man verkligen på detta vis, med trots och arghet, få mer betalt av dessa stora, mäktiga herrar?

Kan det verkligen lyckas, hur länge får man sedan behålla det? Bara så länge, tills herrarna hunnit skaffa annat folk, sedan blir det avsked undan för undan för alla som varit med om detta. Aldrig är det bra att bli ovän med storfolk.

Att ligga här på kalla marken under bar himmel är inte bättre än att arbeta i svält, men det får väl gå, bara det kan bli någon bättring. Men tänk om herrarna nu skulle bli alldeles förlorade för den här sakens skull? När inte verkena längre går, ha de ju ingenting att sälja. Svårt ha de haft det förut med utländingens låga priser, nu blir det värre för dem, när deras eget folk reser sig mot dem och inte hjälper dem längre. Om då herrarna bli ruinerade och få gå från alltihop — vart ska vi sedan vända oss? Det blir väl till fattighuset, förstås, så länge det finns något. Men när ingen längre kan betala skatt till kommunen, hur ska det då kunna finnas något fattighus?

Inte kan det vara lagligt att strika heller. Många ha ju avtal med bolaget sitt, och så gå de ifrån sitt avtal och dra andra med sig. Det kan aldrig vara rätt att driva så här med skrän och rop kring vägarna och att bryta sig in som ogärningsmän på andras marker.

Nu fattas det bara att det går till våld, att det blir stöld och brand och dråpslag. Då bli vi nerskjutna allesammans som vilda ogärningsmän, Gud hjälpe oss stackare! —

Det var mest äldre arbetare, som så skrämde upp sig själva med onda tankar, där de lågo och grubblade i mörkret. De voro bofasta vid verken, de hade var och en ett enda litet rum, där de bodde med hela sin familj i någon barack, som gav samma slags hem åt tjugo eller trettio familjer. Det var ju i alla fall ett hem. Somliga hade också en liten potatistäppa, på ett och annat verk fanns en skola för barnen, och fattighuset gav ju ändå någon utsikt till skydd på gamla dar.

Inte kunde man heller säga, att herrarna behandlade folket illa. En och annan hade ord om sig att vara hatad. Men de flesta voro bra nog gemena och vänliga.

Om de bara ville vara människor nu och betala, så att man kunde bärga livet! Men det var just dessa tjuvknep de hade för sig med arbetarnas fattiga slantar, fast de fått så stora pengar av riksdagen. Det finns ju inte en klok mans tanke i deras begäran, att en hel familj ska leva på en krona om dagen, när ett lispund sill kostar tre kronor och ett lispund strömming en och sjuttiofyra och ärterna femtio öre kannan.

Nej, Gud måste tala nu, han måste säga sitt ord och böja de mäktigas hjärtan, om vi inte alla ska ömkligen förgås.

De gamla, bofasta männen vred och vände sig i sömnlös ångest, där de lågo hopkrupna på marken mellan stenknallar och busksnår. Så kom också tanken på kvinnorna och barnen där hemma —.

Men de yngre, de lösa arbetarna, som kommo om vårarna och foro sin väg om höstarna, de togo saken lugnare. Storhopen låg i snarkande sömn, andra viskade och skrattade tillsammans, detta var ett annat liv än att

släpa i smuts och solhetta! Och i morgon skulle slaget stå, här är tusen man, fler kan det bli, tre och fyra och femtusent. Nog ska soldaterna få stryk, om de sticka fram med skjutbössorna — här ä gossar som ha varit med förr!

Vaken låg Gustav Carlsson också och funderade.

Djupt under sig såg han staden i sömn under skylösa nattens himmel. Så många stugor och hus — och så små de syntes! Ljusen släcktes så småningom i alla de tindrande fönstren, det blev mörkare och mörkare därnere, snart sovo väl alla i de tusende stängda hemmen.

Hamnen öppnade sig mot viken och viken öppnade sig mot havet därutanför, längst bort låg ön som en skugga i rymdens mörker över vattnet.

Åt andra hållet såg han Svartälven komma fram, bred som en sjö mellan svarta skogsåsar.

Runt omkring i backarna, där den sömnlöse arbetaren låg, där andades och viskade och suckade folket på marken, jordens barn med böjda ryggar. De hade jagats av hungern ut ur sina eländiga hålor, de lågo som en flock av svultna vargar på berget utanför staden.

I morgon blir det också en dag, tänkte Carlsson.

Om nu vi alla skulle göra som herrarna? Bara ta och hugga för oss, där vi få fingrarna in?

Jo! Det vore ju ändå en tröst. Men det är stor skillnad på herrar och fattigt folk. Det är en skrämsel i kroppen på den fattige, som ligger honom i vägen. Han måste alltid tänka på om det är rätt eller inte, vad han gör.

Gustav Carlsson låg bredbent på rygg i gräsbacken och funderade uppåt nattens svindlande höga rymder. Mössan hade han dragit ner över näsan, ett grönt strå

vippade mellan tänderna på honom, medan han tänkte sig för.

När han för åtskilliga år sedan arbetade ett tag i Stockholm, var han en gång och hörde på något som kallades för ett arbetaremöte. Det var en hel del fina herrar och fruntimmer, som hade börjat hållas med sådant då, de kunde väl vara samma år som han bröt sitt ben, när han gick i hamnen och arbetade —?

Efter en lång stund fick han klart för sig att det måste ha varit år sjuttio.

På det där arbetaremötet hade funnits länsmän och bondpatroner och gamla mamseller och källarmästare och handlare och annat fint folk. En kyrkoherde, som var alldeles konstig i kroppen, tycktes det, ville att arbetarna skulle ha allmän rösträtt, så skulle allt komma i sin ordning. Och så var där en norsk herre, som skrev tidningar borta i Norge, han ville att arbetarna skulle ha rättighet att göra arbetsinställelse, men strike fick inte förekomma, mente han på. Fast då hade hela arbetaremötet förklarat, att arbetarna skulle aldrig få göra någon arbetsinställelse heller, utan de skulle fritt och med gott förtroende komma överens med arbetsgivarna.

Gustav Carlsson mindes särskilt, att de gamla fruntimrena varit mycket onda på den där arbetsinställelsen man talte om, något sådant skulle aldrig få ske, de skulle aldrig ge sin röst åt något sådant. Utan det var upplysning som behövdes, och uppfostran och söndagsskolor och mera religion och allmän bildning och nykterhet och moral och egna handelsbodas, som de råde om själva, för så var det i England.

Det där tyckte inte handlarna om, förstås, inte för att de trodde att deras affärer skulle bli lidande, men arbetarnas egna handelsbodas var socialism, som var något mycket förkastligt.

Mätte väl vara en underlig ställning här i världen ändå! tänkte Carlsson. Han spottade ut sitt söndertuggade grässtrå och fick ett nytt i munnen.

Si, hela den här saken är ju så solklar, att den skiner en rätt i ögonen, bara en vill se sig för. Får jag inte så mycket betalt jag vill ha för mitt fläsk, så säljer jag inte något fläsk, och får jag inte så mycket betalt jag vill ha för mitt arbete, så säljer jag inte något arbete.

Så enkelt är det.

Här är nu ett suckande bland dessa fridsamma gamlingar, nu tro de, att Gud ska slå ihjäl dem och att fan ska ta dem efter döden, bara för att de inte stå ut med att sälja sitt fläsk för inte. Och dessa andra, löskarlarna här, ha för sig, att nu ska man göra uppror och slå ihjäl soldaterna och herrarna och dela pengarna. Men si, det har sig inte bra att slåss med påkar mot skjutbössor och bajonetter.

Och då är det ändå bara att sluta arbeta — så får man allt det andra gratis. Det är den nya vetenskapen, som blivit uppfunnen i utlandet.

Han anade dunkelt, att här, runt omkring honom mellan snårena, låg färdigt det vapen, som skulle resas nu till folkets försvar mot fogdar och fräcka herrar. Han ville vara den, som tog det vapnet i sin hand och förde det i en stålblank dödsstöt mot fiendens hjärta — men hur? Hans ande famlade i mörkret, något såg han, något visste han, men när han ville fånga ordet, då gled det undan alltsammans i dis och dimma.

Så mycket var säkert: här var inte fråga om rätt eller orätt. Livets rätt är klar: den starkaste får bästa maten. Det är herrarnas enda rätt. Då gäller det att använda hela sin styrka, att samla den där den bäst behöves och slå till där den drabbar hårdast.

Hur ska nu dessa svaga, jämmerligt fattiga människor

kunna bli de starkaste i landet? De ska samla sig bara. De äro mängden. De äro outhärliga. Man kan helt enkelt inte låta dem gå bort, då dör hela samhället. Om alltså alla sluta arbeta på en gång — då måste man ge dem vad de begära.

En stor förening måste bildas av alla arbetare i hela landet, var enda en ska vara med. Och den föreningen ska styras av en arbetare med hårda nävar.

När Gustav Carlsson tänkte sig själv som denne styrande, blev det ett fröjdefullt ljus inom honom. Han såg en skymt av all sorts mat och mycket dricka, han såg sig själv gå klädd i vackra kläder genom fina rum, som voro hans, men han skulle därför inte alls vara högfärdig mot de andra arbetarna, snarare tvärtom.

Men när han tänkte sig, att kanske en annan man skulle stå i spetsen för denna förening, då kände han sitt hjärta fyllas till brädden med bitter misstro. En annan skulle nog bedra arbetarna. En annan skulle bara tänka på att äta mycket och dricka vin och champagne. En annan skulle bara använda arbetarnas pengar för att skaffa sig själv vackra kläder och fina rum. En annan skulle bara använda sig av arbetarnas samlade makt för att själv komma i besittning av makten och sedan i sin enfald och högfärd vända ryggen åt alla gamla kamrater.

Så skulle aldrig Gustav Carlsson göra, men om någon annan blev ledare, då måste man vara mycket försiktig, då måste man noga kontrollera varje ord han sade, varje rörelse han gjorde och varje öre han kasserade in av arbetarnas pengar.

Natten gick långsamt bort, det ljusnade över havet bortom Aspö. En tung och solröd dager kom stigande upp genom rymden, så stilla, en tunn, tunn rosenfärgad slöja

sveptes kring gamla Helgestads kyrktorn därnere, men ännu låg staden i skuggornas dunkel. Den syntes så liten och förfrusen i gryningens kyla, den syntes så nära, så lätt att erövra.

Men hur skulle det gå till?

Han reste sig upp och skakade kylan ur kroppen, sköt mössan rätt och strök sin mustasch med grova avighanden. Hans mörka ögon blänkte som guld i berget.

Ingen ville höra på honom, ingen ville lyda honom. Alla talade i munnen på varandra, den ene hade sitt att säga och den andre kom med sitt, och mängden gjorde än si och än så, alltefter den tyckte att någon hade funnit det rätta.

Hur skulle det bli? Kunde man vinna någon seger med sådant folk?

Han strök sig betänksamt över högra axeln, som blivit sned av plankbärningen i många brädgårdar. Han kände en rysning av olust, när han såg dem vakna överallt i skogsbacken. Ropande röster ekade från alla håll i morgonluften.

Små ivriga skaror skyndade bort på alla vägar och stigar att dra in nya verk i striden.

Deputationen gick för att möta landshövdingen på rådhuset. Det var en hel klunga karlar, gamla och unga, ombud från skilda verk, från Rödevik, Hærners och Sandheden, från Gruvhamn, Kummelnäs, Battensborg och Apelnäs, från Vik, Nystrand, Gullstrand, Petersvik och Utskärsvarv. Bland dem var även unge Broström, som på vreten fört de andras talan.

Medan dessa voro borta, spriddes andra små skaror runt omkring i trakten för att tala om det riktiga, som skulle göras av arbetarna mot allt oriktigt och falskt de fått lida av sågverksherrarna.

Massan på Stadsberget växte. Från alla håll strömmade arbetarna dit, verken övergåvos, ända från Fagervik långt uppe i norr och från Storfors och Granå och andra fabriker åt Gudälv till, över tio mil uppåt älven, kommo hopar av fattiga, som väntade sin befrielse. Man talade till och med om att Finnstavarvarna skulle komma, men det troddes inte av många.

— Nej, därifrån kommer inte en man. Ve Finnstavarv har arbetaren så bra på alla vis, att har han väl kommit dit, så går han aldrig därifrån.

Ingen hördes heller av från det verket, men massan var stor nog ändå, flera tusen man. De som varit rädda för att gå med genast, kommo så småningom larvande, mera modiga i dag än i går. Det var som en makt över alla sinnen, de hade blivit för djupt böjda, de måste räta upp sig nu.

Fram emot middagen kom deputationen tillbaka. Ingenting nytt hade sagts, det var det samma som i går på vreten. Landshövdingen förstod inte arbetarnas ord, han talade bara på sitt språk hela tiden, och det var ingenting för arbetarna att förstå. Men de voro olustiga i ögonen, när de kommo därifrån, de hade visserligen fått ett slags löfte, när de framställde en begäran, att alla krogar skulle stängas, men de hade också sett så många soldater och hört så många skrämmande ord. Skulle man inte gå tillbaka ändå och vänta?

— Nej!

Massan gav upp ett vredens brusande rop.

— Nej! Inte gå tillbaka! Framåt bara! Gå på!

Marschen ska gå genom staden, ut till Skarpskytte-lägrät vid Rödeviksvägen. Det blir en demonstration att se på för herrarna, och på lägrät kan man sedan stanna, där är bättre att vara än på berget. —

På gatorna gingo stadens folk och hade allting att tänka på. Vagnar rullade, bondkärror skramlade bort över stenläggningen. I kafédörren stod flickan och sken med vackra tänder, inne på rakstugan fick barberarepojken ett tjockt skratt för en lagom dum vits, medan han skrapade kinden på en fläskherre; de voro av samma åsikt rörande den här arbetarefrågan, och det var ju väl, de kände sig genast en smula säkrare på saken.

I butiken stod handelsman och skötte sitt med pennan bakom örat, han var tvär i rösten och tänkte på många kunder, både fattiga och rika. På kontoret gick pratet i säkerhet för chefen, dörren till hans rum stod öppen, själv var han nere i hamnen. En bokhållare undrade, varför

arbetarna skulle vara så svåra att komma överens med just här, överallt i landet var samma elände under dessa nödår, men alla andra höllo sig lydiga och lugna. En ung man, som varit uppe i storskogarna ett ryck och satte en ära i att se ut som en timmertummare, hade fått den meningen för sig, att här hade arbetarna druckit champagne under de goda åren, därför vart det ett sådant väsen när champagnen tog slut.

I familjehusen gingo familjefruarna och visste inte vad de skulle göra för att få tiden att gå. När de inte kunde fundera ut något annat, gingo de till varandra och drucko förmiddagskaffe och talade alla på en gång om denna förfärliga strike, som arbetarna satt i gång. Den var en dödsynd och ett oförskämt brott, och landshövdingen skulle skjuta ner dem i rader bara, tio eller tjugubusar i varje rad, det hjälpte alldeles säkert. Alla fruarna hade hört av någon man, de flesta till och med i den egna sängkammaren, hur illa det gick i världen, och därför visste de alldeles säkert, att arbetarna voro okunniga, obildade, råa och otacksamma mot sina herrar och välgörare.

Men där funnos även andra fruar, som visste, att arbetarna i själva verket voro ganska snälla och tama, de hade bara blivit upphetsade och vilseförda av någon förbrytare, som var deras ledare och höll sig gömd i massan. Nu skulle man visa de stackarna en smula vänlighet och kärlek, så vände de sig nog med avsky bort från sin onde förförare; man skulle skicka dit mat till dem av överlevorna, de voro nog hungriga, man kunde kanske ordna om ett kristligt föredrag eller ett vackert fosterländskt tal för dem. Och för resten — ja, de fruar som inte tillhörde sågverks-societeten tyckte nog, att herrarna där kunde väl behöva få en hälsosam kväsning. Och fruarna deras också.

Just då hördes något underligt utanför på gatan.

Det kom några hastiga rop, sedan blev allt tyst.

Men i tystnaden ljöd ett avlägset mullrande sorl — det var trampet av tusentals fötter, närmare kom det, rakt under fönsterna hördes det — ett skrapande brak av järnskodda stövlar mot stenarna, ett traskande tramp av hårda sulor, ett stillsamt tassande av gamla trötta fötter i mängden, fot invid fot.

Fruarna i fönstren sågo med stelnade ögon och öppna munnar denna syn därnere på gatan, endast fönstren skilde dem från revolutionshopen, som tågade fram genom herrefolkets stad.

Som en blix sköt synen av en fana fram — den var röd, blodröd, brandröd, den lyste som ett fasans tecken i denna vältrande svarta massa av män. Fruarna veko undan ur fönstren, de vågade inte se dödsfienden i vitögat, men drogös ändå dit igen — bakom gardinerna kikade runda ögon fram, var skulle nu mordet börja?

Kontorsherrarna skockade sig i fönstren och sågo med häpnad och förtrytelse hur många de ändå voro, dessa upprorsmän, då fanns det alldeles för få soldater i Helgestad ännu. Den röda fanan där, vad betydde den? Minns ni kommunarderna i Paris för några år sedan? Minns ni hur världens stoltaste stad stod i eld och lågor, de svarta rökmolnen med röda gnistregnet syntes över hela Europa, ända hit upp till Norden? Den ångest, som då spred sig till alla goda borgares hjärtan i hela världen, den ångesten lever upp igen. Det sämre folket är inte bara gesäller och lärpojkar och bonddrängar och pigor och gardister — det är inte alls på det viset beskaffat, som man målade ut det för sig i sin lilla livsidyll, nej, det där sämre folket har tagit gestalt och stigit upp som ett enda, levande, farligt väsen — Arbetaren!

Han har vaknat, han sträcker på sig, han rör sig, han reser sig, han går därnere på gatan med många tusen fötter, många tusen svartnade ögon och tigande munnar

— när han talar, vad ska han begära av oss? Städer ska brinna, rökmoln ska vältra tunga över hela Timmerdalen, gnistor ska virvla i röda skenet av en världsbrand, blod ska strömma, revolutionen heter hans dröm och framtids gärning — ty i borgarnas ögon är han ingenting annat än pöbeljätten, vad namn han än annars må ha.

Äntligen har han rest sig, den väldige! Äntligen är timmen slagen, måttet rågat, fördragsamheten slut! Äntligen får kampen börja, människovärdet mot penningvärdet! Trälens halsband, som man försökte smyga de egendomslösa om halsen, det stramade för hårt och väckte de sovande. Äntligen ha de vaknat, de många — men hur se de ut?

I led efter led tåga de fram utefter stadens största gator, arbetare invid arbetare, alla så lika varandra, att de äro som ett enda väsen, och dock så olika varandra som den ena människan är olik den andra. De äro var för sig en egen varelse, med mage som svälter, med hjärta som slår av blodets makt, med hjärna, som ligger i obrukat ödesmål och ropar efter högre tankar än dem, som drivits fram på en slump, vildsådda av bekymrens och behovens alla vindar.

De fylla hela gatan, dessa män, som nu synas för första gången i sin gemensamhets jättegestalt. Man vid man, led vid led, tusen och åter tusen. De trampa så tungt, de tiga så tyst, dödsstillä är världen omkring dem, där de nu marschera fram. Det ekar i gatans stenläggning under deras fötter, det ekar mellan husväggarna, så stilla är det. Den röda fanan fladdrar och flaxar, andra fanor smälla för vinden över deras huvuden. Ingen säger ett ord.

Vilka gestalter, som traska förbi i tystnaden! Ett ändlöst tåg av flottiga mössor och slitna hattar, av glåmiga

ansikten, av blåmjölksbleka, magra kinder, av gråa skägg och släta, unga läppar, av sneda axlar, böjda ryggar, hängande armar och seniga, valkiga nävar. De bli nya i var minut, de komma fler och fler, de ta aldrig slut. Trasiga rockarna hänga som säckar över spinkiga kroppar, blusarna äro urblekta av sol och svett, byxorna hänga i påsar där bak och fladdra med fransar kring fötterna vid varje steg.

Varifrån komma de alla? Var ha de hållit hus tills i dag? Man har ju sett dem skymta fram vid brädgårdarna och på verkena, men Herre Gud, det här är ju ett helt folk! Inte är detta några obetydliga stackare, som gå och plocka i skymundan med sådant som ingen annan vill göra? Vad denna mängd av människor utför tillsammans dag efter dag måste äga ett oerhört värde.

I dörren till rakstugan står barberarepojken och glömmmer att flina, där inne i skuggan av ett hörn håller sig en fet fläskherre undan — han vet också vad folket därute har att betyda, men han hoppas på landshövdingen och på soldaterna. En underlig förhoppning, äro de inte alla av samma folk?

Men den herrn har kanske inte riktigt rent samvete, och det ska soldaterna hjälpa honom få i ordning.

Han tänker på vad han redan läst i tidningarna under dessa dagars oro och resning, tydligt och klart har det överallt stått tryckt, vilket oförsynt och brottsligt tilltag detta var av arbetarna — men vad hjälpte det? Där gingo de nu ändå, en väldig massa, en samlad, fruktansvärd styrka.

Han tänkte på vad han läst i tidningarna om andra försök till strike, som gjorts här och där i landet under de sista åren. Visserligen hade försöken blivit vederbörligen bestraffade — men vad hjälpte det? I nya lågor flammade elden upp på allt flera ställen, starkare för varje

gång. Det var som om brandröken från år 1871 ännu låg kvar i luften, då världsstaden brann under råa pöbelhoparnas händer. Gnistorna yrde ännu omkring i luften efter massornas skräckvälde, de spriddes ut över världen och tände överallt en ny eld — den kallades nu för socialismen.

I England gick det till på annat vis, men det var ändå samma rysliga mening. Folket slogs inte, brände inte och mördade inte, men de slöto sig tillsammans i små yrkesföreningar, millioner arbetare voro på så sätt förenade, de höllo sina möten helt öppet utan att polisen häktade dem, de resonerade sinsemellan och gjorde beslut om hur lång arbetstid de ville ha, slarvarna, och om avlöningens storlek och om dyrbara skyddsanordningar, som fabriksägarna måste anskaffa, jo där måste herrarna vackert lyda precis som om dräggen regerade över de förmögna och bildade klasserna.

Skulle verkligen något så barockt vinna insteg bland Sveriges lugna, laglydiga arbetarefolk? Det vore ohyggligt — tänkte herrn, som gömde sig inne i rakstugan, medan demonstrationen gick förbi.

Vilket trots, vilken otacksam misstro och vilken enfald! tänkte han.

Det här var inte till glädje för någon, inte ens för kaféflickan, som i skrämselfn sprungit in och gömt sig bakom disken. Barndomens fasa för busen och sotaren kom igen vid det traskande trampet, som aldrig tycktes få något slut i stillheten därute.

Inte ens för arbetarna själva var detta till någon fröjd. Ingen festlig kampstämning gav blickarna glans, ingen segervisshet gav kinderna färg. Allvaret och beklämningen kom över dem med förkrossande makt här inne mellan gatornas

husväggar, där ingenting syntes och ingenting hördes mer än deras egna fötters tunga steg.

De tänkte inte på eld och blod — där sådana tankar funnits, hade de redan fladdrat undan hos de flesta. Man behövde bara komma in på de kända gatorna och se de kända husen och veta att där inne bodde alla de kända människorna, man behövde bara gå här fram och se allt det vanliga omkring sig igen för att känna hur orubbligt fast den gamla världen stod emot alla fattiga, trälände och krälände människor. Från husraderna, från fönstrena med rena gardiner och prunkande blommor, från allt stort och vackert, som reste sig högt vid deras väg, löd det klara språket: här inne finns lugn och lycka för dem, som ha rätt att äga allt detta, men ni trashankar, som kommit hit med er oro, vad ha ni för rätt att vara här?

Och svaret stod så förtvivlat tydligt att läsa i varje smutsigt, svultet ansikte: vi ha ingen rätt, vi äro bara arbetare, vi äga ingenting annat än vår arbetskraft, vi kunna endast arbeta, därför äga vi inte människors rätt i livet.

Jo, rätten att leva har man dock så länge man orkar andas — vi måste leva, vi måste ha vår fulla lön för dagsverket, vi måste! —

Där kommer äntligen det sista ledet — där bakom är gatan tom.

Ingen lade märke till unge Broström, där han gick bland sina kamrater. Ingen tänkte på, att just den där karlen med mörka, sammetsbruna ögon hette Gustav Carlsson. Ingen som såg deras tåg hade en föreställning om, att varenda en av dessa tusentals män som gingo förbi hade ett eget namn, en egen mening i tillvaron. Individerna utplånades, alla smälte tillsammans till Arbetarens jättestalt.

Vem var ledaren, som samlade styrkan och höll den i sin hand och riktade in dess rörelse med sin viljas makt?

Ingen i massan vet av någon sådan. Ingen vet, vilken människa man ska lita på och trygga sig till. Alltid är det väl någon, som har något att säga, när man kommit ut till lägret. Och då får man ju se.

Det sista ledet svängde om hörnet och försvann.

En bonde, som hållit stilla med sin kärra i en gränd, medan tåget marscherade förbi, körde fram på gatan och vände hästen mot tullen. Men ofta såg han sig om med förvirrad uppsyn efter de borttågande så länge en skymt av dem fanns kvar att se.

En underlig tillställning — vad skulle man tro?

Nu gick dagen hastigt, massan låg stilla där borta på udden, krogarna stängdes i staden, det kändes kusligt och farligt. Kvällen kom, och ute på lägret steg en psalm mot mörknande skyar, fromt och stilla höjdes den av flera tusen arbetares röst.

De flesta av dem trodde ännu på den store Guden, de tryggade sig ännu till honom, som var starkare än alla människor. Den djupaste besvikelsen hade ännu inte träffat dem. Visserligen sutto prästerna till bords med de rika och vände sin fulaste uppsyn åt de fattiga, men annat var ju inte att begära, och folket litade mer på Gud själv än på hans lata tjänare. Därför hade man redan i många år haft sina egna fria församlingar och kyrkor med egna predikanter. Det hade varit hårda strider om rätten att gå förbi statsprästen, när man ville vända sig till Gud med bön och offer — de frikyrkor, som hade de svåraste striderna bakom sig och en dyrköpt seger någorlunda bärgad, de voro inte angelägna att åter sända sina män under herrefolkets ögon. Men de unga församlingar, som ännu stodo i första striden för sin rätt att leva fria i anden, de drogo gärna sina vapen även för den fattiges rätt att i frihet leva timligen.

Så kom det sig, att Lutherska Missionsföreningen, som mest bestod av statskyrkopräster, rasade på de rikas vägnar mot arbetarna, medan baptisterna varnade sina trogna för att delta i resningen mot den bestående ord-

ningen. Men waldenströmarna, som ännu inte uppnått mjölkens och honungens förlovade land, de gingo ut i striken med lika modiga hjärtan som när kampen gällde deras egen fria tro.

De samlade massan till gudstjänst och höllo fältpredikan. Herren Gud skulle förläna arbetarna seger, om de endast hölle ut under prövningen. De behövde inte frukta, de voro omgivna av en vagnborg av änglar.

Men soldaterna i stan?

Ja, det värsta som kunde hända arbetarna vore att få ingå i den eviga glädjen, och är inte döden en vinning, ousägligt härligare än detta eländiga liv? Striden skulle kämpas ut för rättens skull och till Guds viljas seger. —

Strax intill lägret låg waldenströmska brödraförsamlingens kapell. Det öppnades för arbetarna och blev deras högkvarter under fälttåget.

Liksom den skeppsbrutne på en obebodd ö först rusar omkring för att se var han befinner sig, för att söka klargöra för sig hur hans nya område begränsas och vilka resurser som nu stå till hans förfogande, så hade massan under den första dagen strövat omkring under jäsande oro. När den kommit till insikt om hur långt den kunde utsträcka sin vilja över trakten, när den nått gränserna för sin förmåga och samlat hela sin styrka, då slog den sig ner och försökte ordna sig, organisera sitt motvärn mot det tryck som kändes så olidligt.

Det var emellertid inte så lätt. Ingen visste vad som skulle göras eller hur man skulle bära sig åt. De befunno sig alla i en fullständigt ny situation.

En träställning blev i hast upptimrad till talarestol, och där uppträdde inte endast predikanterna utan även alla

möjliga andra talare. Kring denna tribun samlades man i hast, när något förståndigt förslag tog allas intresse fånget, därifrån skingrades man igen, när nästa man steg upp och pratade smörja.

Innan kvällen fick man dock på detta vis klart för sig, att inga rusdrycker skulle få säljas i stan så länge striken varade. Så långt hade man kommit redan förut, men det hade befunnits nödvändigt att skärpa uttalandet. Vilde inte myndigheterna se till att inga smygvägar hölles öppna till krogarna, så skulle arbetarna med tjänliga medel bomma även bakportarna igen.

En och annan i hopen tyckte nog, att det där var fjäsk, förstås. En sup kunde man väl få ta i detta elände? Men det stränga kravet på manstukt stod obevekligt fast hos den allra största delen.

Sedan blev inte mycket mer bestämt den kvällen. Jo, att man skulle ha sitt fasta tillhåll här på lägret; om någon ville gå hem till gumman och ungarna, så fick han göra det, men här var samlingsplatsen, här skulle striden föras till slut.

Så spredo sig i mörkningen små grupper åt alla håll, men storhopen låg kvar och gick i nattkvarter under talarnas kronor på udden.

Vad är nu en massa?

De lärda ha så många underliga funderingar. Det för massan kännetecknande påstås vara, att den medvetna personligheten utplånas hos varje individ, som i stället förenar sig med alla de andra till en mental enhet med en viss, starkt betonad känsloriktning mot ett bestämt mål.

Massan behärskas av det omedvetna själslivet. Den har en av rasen och traditionen betingad moralisk förnimmelse, som är så kategorisk, att den får religiös kvalitet. Det är denna som bildat grundvalen för alla stora masshändelser i historien, enskilda ledande personers viljetryttringar ha därmed ingenting att skaffa. I allt som rör denna uråldriga förnimmelse är massan orubbligt konservativ, trots all tillfällig upproriskhet.

Ingenting är överlagt hos massan, som saknar förmåga att överlägga, som i stället är impulsiv, lättretlig och ombytlig. I dag ja, i morgon nej. Idéer som motsäga varandra bestå samtidigt, somt på djupet, annat böljande på ytan. Massan är otillgänglig för förnuftsskäl, den tänker inte med hjälp av intelligens, utan med bilder, som följa efter varandra utan samband och te sig för fantasien som levande realiteter. På sådant sätt kan ledaren suggerera massan till vad som helst, den vill inte veta av sanningen, den fordrar endast illusionen, dess känslor äro överdrivna och osammansatta, den känner varken tvivel eller tvekan och går alltid till ytterligheter.

Förnuftet är alltså av alls ingen betydelse för massan. Det är på dess omedvetna känslor man måste inverka, om man vill vara ledaren.

Alla i grupp församlade individer underordna sig nämligen instinktmässigt en ledare. Endast denne ledare är i stånd att organisera massan och inge den en övertygelse. En sådan man måste vara viljemänniska och handlingsmänniska, han behöver inte ha någon nämnvärd intelligens, det vore honom snarare till hinders. Han påverkar massan i enlighet med sin vilja endast genom kategoriska påståenden, för vilka ingen kräver något bevis, han behöver endast upprepa dem och suggererar dem därmed oemotståndligt.

För att bli ledare, måste en man inför massan ha den sorts prestige man kallar auktoritet. Har han det, då förstummas all kritik. Massan kritiserar sålunda aldrig sin ledare, den bara lyder blint.

Om auktoriteten rubbas av ledarens otur eller olycka, så går den så småningom förlorad. Om den undergräves genom debatt och kritik, går den förlorad så mycket hastigare. —

Detta är lärda och kloka mäns spekulativa funderingar om massan.

Redan på grund av alla motsägelserna är det ju svårt att riktigt förstå vad som kan vara meningen. Men man tycker sig ändå ana, att något av sanning finns väl i lärdomen, även om det begrepp av kamel, som konstruerats fram ur medvetandets djup, inte företer några större likheter med den verkliga kamelen.

Medeltidens lärde hade ju också fått tag om en bakfot, när de exempelvis listat ut lagen om de fyra vätskorna i människokroppen, vilka i alla sina livsytringar stodo under

solens, månens och stjärnornas olika inflytanden. Man kom ju senare till andra resultat, när man började titta efter, hur de där sakerna kunde se ut i verkligheten.

Den massa, som låg samlad på Skarpskyttelägret utanför Helgestad, hade inte mycket gemensamt med det uppkonstruerade begreppet massa.

Den hade rest sig spontant som en springvåg ur djupet, tvingad av en hemlighetsfull kraft, som den ännu inte kände. Var och en av dessa små individer, som med sitt förnuft sökte treva sig till rätta, stannade genast inför det närmast påtagliga: det ohyggliga, outhärdliga i det föregående tvångsläget. Mot detta vände de sig.

Men den rörelse, som här för första gången kom till ett starkare uttryck i vårt land, betydde dock något mer. Den bar vittne om, att samhällets djupa grund hade förskjutits. Det var inte längre en medeltidsstat, uppbyggd på de fyra ståndens solida pelare med konungsmannen i toppen. Det var ett färdigbildat kapitalistiskt industrisamhälle med endast två betydelsefulla samhällsklasser: arbetsgivare och arbetstagare.

Så länge penningherrarna här hade fått styra oinskränkt och utan invändning, hade de endast tillfredsställt sitt enda intresse: mer och mer pengar. För detta ändamål drevs produktionen upp allt mer och mer, marknaden kunde inte längre ta emot allt det starka tillflödet av trävirke, krisen var där, och med matematisk precision trycktes arbetarna ner i det ohyggligaste elände, ty på deras bekostnad sökte herrarna först och främst hålla sig skadeslösa.

Därmed sprängdes även alla gamla band, som hållit arbetarna fast vid samhällsordningen. Den från bondekulturens och hantverksskrånas tid nedärvda tillgivenheten för husbonden och arbetsgivaren upplöstes i mistro och hat.

Arbetstagarna drevos ihop till en enda flock proletärer, att gemensamt försvara liv och själ mot penningherrarna.

Där stodo de nu i första förpostfäktingen under detta väldiga inbördeskrig, som framkallats av en oundviklig nödvändighet såsom ett led i utvecklingen från de gångna till de kommande tiderna.

Denna från sågverken i Timmerdalens kustland samlade massa av flera tusen grymt okunniga arbetsmän i förtvivlat nödläge var emellertid inte en förnuftslös mental enhet, påverkad endast av illusioner och överdrivna, osammansatta känslor.

Den var, till att börja med, en samling svenska karlar. De flesta av dem voro just så tungsinta och allvarliga, så djupt moraliska och djupt religiösa, så ärliga och uppfyllda av en outrotlig respekt för vad de ansågo vara rätt, så i allo som de måste vara av ras och månghundraårig tradition.

Den var vidare ännu i saknad av någon ledare, den ordnade sig ändå på bästa sätt, vilket ju vållade en orimlig kraftförbrukning, men gav en desto större respekt för varje utfärdat påbud, som på detta vis blev en följd av allas överläggning och med förnuftsskäl avgjorda urval bland mängden av förslag. En sådan organisation var emellertid komplett oduglig för strid, den måste ge nederlag åt dem, som inte leddes av en förutseende intelligens och handlingskraftig, enande vilja.

De måste således med tiden även skaffa sig en ledare, som kunde bli deras viljas tjänare.

Och när den tiden sent omsider kom — ja, inte heller då blev det någon omedveten massa i mental enhet. Det blev en praktiskt bondförnuftig, ytterligt självmedveten, orimligt kritisk massa, som organiserade sig allt vidare.

De stora religiösa församlingarna visade på sitt sätt

vägen. Ur bönestundernas livskällor flöto till de troende så goda saker som självbesinning och samlad kraft — så fördes inte endast andarna till ljusare höjder, även av jordiska rikedomar höjdes många till ett bättre liv redan i jämmerdalen; mången enkel arbetsman har med Guds hjälp kunnat föra sina söner och döttrar in bland herrefolket i samhället. Det är inte tungomålstalande och annan gemenskapens vanvettsyra som fört dem dit, men det är något, som hos folkets stora massa är oändligt mycket vanligare än tungomålstalande, nämligen sunt förnuft och god inbördes hjälp.

Så hjälpte väl Gud de sina; men de massor, som inte hade så mäktigt beskydd, vad blev av dem?

Det blev fackföreningar, där femörestaktiken under ändlösa mötesdebatter utformades till diplomatisk konst.

Det blev nykterhetsföreningar, där de sjukliga begären tyglades och andarna disciplinerades.

Det blev sjukkassor, där egoistiska småsjälar tuktades att släppa sina själviska särintressen för att i stället söka uppgå i det helas gemensamma bästa.

Det blev arbetarekommuner och andra politiska föreningar, där ledare valdes, prövades, kritiserades och vrakades i oändlig följd, där varje ord av kandidaten vägdes på misstänksamhetens känsligaste våg och där ingen fick hålla i rodret, om han föll ett halvt streck ur den av flertalet utstakade kursen.

Massan fick många gestalter.

Den blev kooperativa föreningar, vars medlemmar på ett högst betänkligt sätt försummade sitt känslotänkande, men i stället lärde sig att respektera den av varje ädelt borgarehjärta dyrkade gudom, vars namn är Dividenden.

Den blev slutligen ungdomsklubbar, där sjuttonårs-ålderns spelande hänförelse spändes i blomstersmyckad sele och lärdes att inte längre gå i drift med de råa och en-

faldiga, men i stället bära sin del av ansvarets börda och gå i samma takt som de kunnigaste och bästa bland de unga.

Det går inte att på svenska folkrörelser tillämpa metafysiska spekulationer om en förnuftslös massa, framkonstruerad ur lärda herrars djupaste medvetande. I vår tid har folket i allmänhet trampat ut barnskorna, det styr sig självt och driver sina ledare framför sig på vägen. Kostymen från den moderna psykologiska modejournalen passar oss inte, den får göras om igen. —

Den passade inte heller för den allvarliga hop, som sökte nattens sömn på Skarpskyttelägrets mark, sedan den visat sin samlade styrka för stadens borgare och åstadkommit en sådan förfäran, att rådhusrättens ordinarie session blev inställd, som om rikets fiender stått utanför portarna!

Gustav Carlsson gillade inte riktigt ställningen. Det var väl inte att begära heller, så hungrig som han var. Sedan arbetet avbröts, hade han ingenting ätit, endast marscherat, pratat och funderat. Han var alldeles rasande hungrig. Nu skulle åter en natt tillbringas utan mat och under bar himmel.

Han gillade inte heller den här mjäkigheten, det högtidliga allvaret och den stränga återhållsamheten, som nu predikades för alla öron. Förut fanns det åtminstone någon ruter i de unga karlarna, när de ville slåss med knölpåkar mot soldaterna. Men nu skulle hela bataljen klaras med bibelord och psalmer och armarna i kors och på stället vila.

Här fanns ju en styrka samlad, skulle den inte på något vis användas? Kunde den inte ens skaffa fram ett mål mat, då dugde den inte mycket till. Det var Gustav Carlssons mening, och han fick snart nog en liten hop omkring sig, som ansåg att den meningen var både begriplig och tänkvärd.

Så att nästa morgon, innan solen ännu hunnit torka daggen av marken, fick handelsman Blomberg i stan en uppskakande hemsökelse. Han var knappt nog mornad, och pigan stod just med sopborsten i trappan, då några bistra karlar klevo in i butiken och slängde ett papper på disken. De kallade papperet för en rekvisition och ville ha svaret genast.

Blek om nosen läste Blomberg:

— De strikande beder härmed vördsammast om handräckning av Helgestads köpmanscorps för utfående utav livsmedel. Kostnaden förbinder sig femtusen (5,000) redliga arbetare att betala så snart striken upphört. Såvida ej herrar handlande godvilligt ingår på detta förslag, så ser vi oss nödgade att på annat sätt förskaffa oss det nödvändiga. De som äro villiga att ingå på ovan nämnda vördsamma begäran, torde godhetsfullt teckna sina namn här nedan. Skarpskyttelägret den 29 maj 1879. —

Där fick köpmanskåren klart besked.

Men Blomberg fann på råd. Han måste först tala vid landshövdingen, sade han. Det var order på det. Ingen fick ha någon förbindelse med de strikande utan att först fråga landshövdingen, och man måste lyda en sådan order, då många hundra soldater kommit till stan i natt med en båt, och de hade med sig både gevär och skarpa patroner i mängd.

Blomberg fick anstånd, men om några timmar skulle Gustav Carlsson komma igen med de sina för att få svar.

Det kan ingen tro, vilken oro som uppstod i stan av denna rekvisition. Snart skulle väl arbetarna gå in överallt och bara begära vad de ville ha.

Inte nog med detta. Stadens egna arbetare började också komma i uppror, de skulle hjälpa kamraterna på lägret. Ett hundratal murare, snickare och timmermän vid några byggen lade ner sitt arbete och marscherade i klunga ut till de strikande. Nu börjades det riktigt!

Snart spordes att sågverksherrarna satt upp en skrivelse, som förklarade alla arbetarna på lägret avskedade. Då skulle väl de stackars människorna där ute bli alldeles vilda!

Rykten gingo och buro ångest med sig överallt.

Några herrar ville göra upp i godo med sina arbetare, de ville ge dem högre lön, men landshövdingen hade förbjudit allt sådant. Inte en bokstav fick beviljas arbetarna av deras fordringar. Kårre hade bett att få bli diktator bland herrarna några dagar, så skulle han så krossa arbetarna, att varje tal om strike skulle bli slut för all framtid inte bara i Timmerdalen utan i hela Norrland och i hela Sverige. Och herrarna hade hyllat Kårre som diktator, det skulle vara hemligt, men nu var han enväldig i alla fall, och nu skulle slaktningen börja, alla där ute skulle skjutas ner.

Alla dessa stackars människor? Herre Gud, de äro ju så förskräckligt hungriga — började fruarna ge sig över, de gräto en skvätt och fingo bråttom att i all hast laga i ordning ett mål mat åt de femtusen livdömda.

Nog hade väl ändå de fattiga haft det förfärligt svårt i alla fall. Bara en krona om dagen att leva på med en hel familj, när ett lispund kött kostade sex kronor och ett lispund vetemjöl två och femtio och ett skålpund smör sextiofem öre; allting är ju så hiskligt dyrt, det ska alla veta, arbetarna kunde väl inte ha råd att äta gröt, när risgrynen kostade arton öre skålpundet, och för kaffet måste man ju betala nittio öre skålpundet, sockret stod i femtio öre — nej, en krona om dagen kunde nog inte räcka långt att leva på.

Och så hade ju landshövdingen förbjudit Blomberg och alla andra handlande i stan att lämna ut någon mat på rekvisitionen!

Inte kunde nu fruarna stå ut med att tänka sig femtusen hungriga män, som allesammans skulle skjutas ihjäl, de måste väl också först se hurudana de sågo ut, stackarna, om de voro unga eller gamla, vackra eller fula, lugna eller oroliga. Den ena efter den andra av de hjärtängsliga kvinn-

folken traskade ut till lägret med armar och händer fulla av matkorgar, påsar och mjölkflaskor. Sådana äro nu en gång för alla fruntimren — de ha även så många goda råd att ge åt män i strid:

— Stå på er bara — tänk på att Gud ser er — laga att de där styva herrarna bli kvästa — befall er själ i Herrans händer — alla ska vi ju en gång dö — har ni inte en sista hälsning till era kära där hemma?

Staden hade blivit febersjuk. Människorna yrade om varandra. Tanken på att så mycket blod skulle flyta, så många levande mördas, gav en våldsam fasa åt de godhjärtade borgare, som levat mitt uppe i fredens välsignelse i många år.

Andra förhärdade sig och åkallade Rättvisans stränga gudinna. Packet måste straffas hårt, annars kunde inte längre industrien utveckla sig, vem ville sträva för närin-garnas förkovran, om arbetarna skulle slå under sig vinsten och supa upp förtjänsten? Nej, hårt skulle de trotsiga tuktas.

Men de rädda undrade, om några hundra soldater kunde förslå mot femtusen förtvivalde och uppretade män. Tänk om staden skulle bli jämnad med jorden och in-vånarna ihjälslagna? Sådant hade hänt förr, tänk på år 71 i Paris!

Då blev ett plakat uppspikat på plank och husknutar. Det var ett telegram, som kommit till landshövdingen från själve kungen i Stockholm:

— Lugna alla välsinnade och varna alla orostiftare, ty långmodigheten måste hava en gräns. Kanonbåtar och militär komma.

Ja, den kungen är då en verklig fader för sitt folk! menade de rädda. En krigsflotta på vattnet utanför lägret, kanonerna riktade mot arbetarna och några regementen att försvara stan — då kunde man nog vara lugn.

Industrien var räddad, och Rättvisan kunde åter börja tänka på att ägna sig åt näringarnas förkovran.

Men de godhjärtade voro inte riktigt nöjda. Kungen kanske inte förstod, att här är fråga om hungersnöd? Han kanske inte vet, att herrarna leva var dag som dåraktiga furstar, fastän de klaga över onda tider?

Rättvisa åt arbetsfolket vore bättre än kanoner.

Ryktena löpa vilt, och det är egentligen endast upporsmännen som hålla sig stilla.

Men under den lugna ytan jäser dock febern även här. På alla håll är en brådslande rörelse som vid en myrstack, fast allt går så tyst och behärskat.

Kring bönhuset stå hopar av män församlade, där inne fabriceras skrivelser av dem som äro händiga med sådant göra.

Man har gjort den upptäckten, att arbetarnas krig ska lämpligen föras med skrivna papper som vapen. Slagsmål får inte komma i fråga, inga våldsamheter, inga hotelser, sådant kan passa för pojkar, men inte för vuxna karlar.

Byggnadsarbetarna, som tågat ut i klunga från stan, skickades hem igen till sitt arbete för att inte vålla onödiga svårigheter.

En ny rekvisition lämnades in till stadens köpmän. Den var undertecknad med kända, solida arbetarenamn från skilda verk. På det papperet kom genast maten fram.

Men de oroliga andarna i massans utkanter kunde ändå inte förmå sig att vara lugna.

Några av dem fingo tag i ett par pråmar och kajkade sig ut till ett större fartyg som låg i hamnen under lastning. Schåarna där hade liksom mera vilja att förstå det fina i folkets våldsamma resning mot förtrycket, de voro genast med, och Gustav Carlsson återvände till lägret i spetsen för arton sotiga hamnarbetare, som gärna ville ta i med, om det behövdes någon handräckning för att tippa omkull samhället. Han var stolt som en gud att ha lyckats utbreda rörelsen till ett helt nytt lager av folket, alla måste ju vara med i ett gemensamt förbund. Gustav Carlsson var namnet, det var en karl att räkna på, fast de fromma inte ville följa honom.

Han blev emellertid ömkligen tillstudad. Schåarna fingo samma besked som byggnadsarbetarna, hyggliga kamrater ska inte göra oredan värre, en sak i sänder, nu gäller det sågverksfolket, och den affären måste redas ut med ordning först och främst. —

Alla de problem, som massan här hade att lösa, erbjödo nästan övermänskliga svårigheter. De hade ju inte heller någon ledare med överlägsen ande att ordna allt för dem, storhopen saknade varje erfarenhet av livet på fältfot med allt vad därtill hörer, från den genomtänkta strategiska planen till den ordnade intendenturen. Allt måste skapas utan förberedelser på rak arm av människor utan kunskap och utan pengar. Någon strejkkasse hade man ännu inte hört talas om. De voro hänvisade endast till sin egen kraft för ögonblicket.

En förnuftslös pöbelhop löser inte sådana problem. Den övergår genast till stenkastning. Vårt folk klarar alla svårigheter och låter stenarna ligga i det längsta. Det sker inte utan knot och skrån från många friskalare i utkanterna, men massan går trygg den väg den valt i enlighet med sitt sunda bondförnuft.

Nu kommo de religiösa väl till pass. De voro mer disciplinerade och bättre än de flesta andra skolade till ordning.

Inne i bönhuset sutto alltså de skrivkunniga och ritade mödosamt stora bokstäver på sina pappersbitar. Det var arbetarnas förklaring till herrarna, ett exemplar till varje verk.

Hur hade man inte först vägt och provat varje paragraf, varje mening, varje ord! Hela sanningen måste sägas, alla följder måste betänkas och alla önskemål bestämmas som i ett kontrakt. Nu hade massan lämnat mästerverket färdigt ifrån sig, orden hade släpats fram från alla håll och fogats tillsammans av fumliga tankebyggare; resultatet av överläggningen var anförtrodd åt pennans män.

— Om arbetet ånyo skall börjas och vidare fortsättas, så skola våra här nedan uppgivna pretentioner av verksägarna och deras föreståndare noggrant efterlevas och uppfyllas.

§ 1. Alla avlöningar skola nu förhöjas och utbetalas i likhet med föregående vår, eller våren 1878. Och detta å såväl sågen, brädgården, som ock Hållands-linien och bjälkgropen.

§ 2. Alla arbetare skola nu ånyo beträda sina förra platser, med jämt, stadigt varande arbete, och att iingen av de nu varande arbetarena skola få avskedas, utan att hava begått brott, som inför lag straffbart är.

§ 3. Att dessa bestämmelser skola äga bestånd, utan nedsättning eller avprutning till den 15 November innevarande år.

Skarpskyttelägre vid Helgesta den 29 maj 1879.

Alla arbetare.

Ett sådant papper är bättre än stenkastning. Det svingas av män, som hålla sina tankar under förnuftets lydnad. Det träffar tungt med sin enkla underskrift: alla arbetare.

Hoparna utanför bönhuset stodo så stilla i många allvarliga tankar. När de genom fönstren sågo skickliga kamrater vid skrivbordets möda, skymtade aningar dunkelt fram i tystnaden. Man hade kommit in på en väg, som förde långt in i framtidens land.

Överallt på lägret, vid stränderna och inne i taldungen, voro små skaror samlade kring matkorgarna. Inte endast från stan hade man fått förplägnad; från de små arbetarehemmen vid verken hade kvinnorna kommit ända hit, alldeles som de annars om dagarna hade gått med mat till sina män på de andra arbetsplatserna. Detta var också ett göra för karlar, många ynkryggar, som smugit hem från striden, hade med hårda ord drivits tillbaka igen av sina säkrare kvinnor.

Mot aftonen kommo nya rykten fram till lägret. Det spordes att kungen telegraferat. Landshövdingen skulle lugna de oroliga, hade kungen sagt.

Åter skockades massan tillsammans vid talarestolen. Var det verkligen sant? Ämnade kungen hjälpa arbetarna? Lugna de oroliga — men hur skulle de lugnas? Inte kunde han väl med våld tvinga de rika sågverksägarna? Vem vet ändå — kungen är mäktig! Och alla arbetare, som gripits av denna storo oro, de skulle lita på kungens hjälp. Ja, han är en verklig fader för sitt folk, han tål ingen orätt, när herrarna fått så stora nödhjälpsspengar av riksdan, så

ska de inte sedan stjäla arbetarnas fattiga slantar. Gud skydde och välsigne denne gode och rättvise herre!

En man steg upp i talarstolen. Han hade ett papper i handen.

För de flesta var han okänd, och man hade vant sig av med att fråga efter namn bland så här många nya kamrater på en gång.

Mannen började läsa med hög röst, alla hörde genast att det var en dalkarl, hans sjungande, trygga tungomål var gott att lyssna till som till ett ännu levande eko från Engelbrekts dagar.

— Till de strejkande!

Sorlet tystnade hastigt, det blev ljudlös stillhet.

— De här ä liksom en proklamation till oss från sågverksherrarna, hördes masen. Så här låter den: Vi äro övertygade att flertalet av våra ordentliga och förståndiga arbetare mera av tvång än av fri vilja anslutit sig till strejken. Vi få därför härmed tillkännagiva, att vi för vår del skola anse och behandla var och en, som före klockan sex i morgon, fredag, eftermiddag anmält sig vilja återgå till sitt arbete mot senast givna avlöningar, såsom utan del i strejken och därmed förenade olagligheter. Denna anmälan göres hos inspektoren på det sågverk, vid vilket arbetaren förr varit anställd. —

— Den som går tillbaka ä en förrädare! skrek en ursinnig röst i hopen.

— Sluta me den där läsningen! hördes flera.

— Tyst! Låt honom fortsätta! Vi ska väl höra va herrarna har att säga! kom det från andra håll.

När det åter blivit lugnt, fortsatte masen:

— De arbetare åter, vilka uraktlåta detta, hava därmed tillkännagivit, att de vilja vara från sina platser och därmed förenade förmåner skilda. Civila och militära myndigheter äro redo att skydda deras frihet och säkerhet, som önska återupptaga sitt arbete. Helgestad den tjugunionde maj artonhundrasjuttionio.

— De där lyckas inte! for ett skrik ur hopen.

— De ä ett nödrop av herrarna! Håll ut bara, kamrater! Så ger nog patronerna med sig!

— Kungen ska ta dem i kragen, så mjuknar nog språket på dom!

Dalkarlen var redan på väg ner från talarestolen, men han vände och sprang upp igen.

— Kungen! sjöng han ut över mängden och tonen skalv av harm och förakt. Vem litar på kungen här? Kan inte folke lita på sej själv, så inte va de värt å lita på honom, inte!

Det vart en häpen tystnad. En gubbe ropade:

— Han har ju tiligrafera te Kårre, spörs de?

— De har han! svarade masen. Å de va ett telegram, som arbetaren kan gå sta å hänga sej i. Så här låter de: lugna alla välsinnade —

— De ä rätt!

— De ä ju arbetaren, som ä orolig?

— Står de inte dom oroliga?

— Dom välsinnade? Vicka ä de?

— Menar inte kungen att vi ä välsinnade?

Masen ropade och reste sin knutna näve:

— Lugna alla välsinnade och varna alla orostiftare — de ä vi som ska varnas, vi arbetare! Vi ä inte välsinnade, låter de!

Som ett enda brusande vågsvall steg rop och skrik av harm mot talaren. Han väntade tills det åter blev tyst, då fortsatte han:

— Ty långmodigheten måste hava en gräns, kanonbåtar och militär komma! — Långmodigheten! Märk de orde! Hur länge ha vi fått leva i elände? De har herrarna tålt bra nog att se. Men nu har tålmode deras tagi slut, låter de!

Åter brusade raseriet upp med larm och dån ur massan. En gammal gråskäggsman klättrade upp på talarestolen och trängde sig fram:

— Herren Gud, Israels Gud, är en mäktig, en väldig Gud!

— Tig! Inga predikningar nu!

— Håll mun! Låt gubben tala!

— Erson ska tala!

— Ska en inte få höra ett gott Guds ord i allt elände nu?

— Gå ner, mas! Erson ska tala!

Gubben stod tålmodigt stilla, tills han åter fick frid att fortsätta:

— Herren Gud tillstädjer det onda att ske, men bara till en tid. Han ska komma till oss ändå till slut. Han ska komma till oss med vagnar och resenärer, för att frälsa sina barn, de som förtrösta på honom. Varför larmar folket? Varför tala hedningarna fåfänglighet? Står det inte skrivet i den heliga boken: förliter eder icke uppå

förstar? Vem är den här kungen här, att han skulle kunna reta oss till harm? Eller driva oss till vad orätt är? Eller locka oss bort från den rätta vägen? Vem är den rätte, store konungen? Jag säger er alla, kamrater och vänner: ingen annan än Gud är den rätte konungen! Förliten er allenast på vår Fader i himmelen, han är vår klippa, vår fasthet, vår starka borg. Är han med oss, ho kan då i längden stå oss emot? Låter oss då böja våra hjärtan inför den Evige och anropa honom om hjälp i vår svåra nöd!

Det var inte mera en hatfull, skrånande massa omkring talarestolen. Gubben hade fångat andarna i lydnad under fädernas tro, densamma tillförsikten till en evig rättfärdighet, som under århundraden gjort de svenske till ett härligt, oöverbanneligt folk.

Gubben Erson tog av sig hatten, där han stod uppe på talarestolen, han började sjunga, allt fler och fler stämde in, till slut dånade psalmen tusenstämmigt omkring honom:

Vår Gud är oss en väldig borg,
Han är vårt vapen trygga,
på Honom i all nöd och sorg
vårt hopp vi vilje bygga —

Med hårda pannor och rena hjärtan ha de våra i alla tider mött sitt öde, fäderna gävo dem alla från släkt till släkt denna barnavissnet, att evigheten härskar med en god och trofast vilja.

Ännu ägde denna tro sin makt över folkets sinnen. Knotet tystnade, huvudena böjdes i bön. Ännu levde i så många hjärtan undrets och gudadrömmens härlighet. Den värsta tomheten var ännu inte kommen med svartbränd ödslighet i härjade själar.

Större än vanligt voro dock de grupper som med förbannelser gingo bort från de frommes bönestund.

På natten kom en krigsflotta och massor av nya trupper. Landshövdingen kände sig vara situationens herre och beslöt att ånyo hålla ett tal.

Precis klockan tolv på fredags middag steg han upp i talarestolen på lägret. Han skakade sitt knollriga hår som om det varit en lejonman, han rasade och klagade, larmade och varnade i en ström av ord, som inte kunde ha rullat mer praktfullt över Ciceros läppar. Quosque tandem Catilina — men han var ju inte på Riddarhuset, han var bland okunniga, simpla arbetare, talet måste göras folkligt och enfaldigt för att kunna förstås.

Runt omkring honom stod en kompakt massa av mellan fyra och femtusen dödysta män. Kårres slingrande ord och pajasfasoner voro för de allra flesta ett bedrövligt spektakel att höra och se. — Präst och hund tjänar födan med mun, tänkte många, men de visade inte med en min sitt förakt. Tålmodigt och allvarligt hörde de överheten tala.

— Jag ber Gud bevara eder från att fortsätta på detta vis. Gören I det, återkommer jag befallande, något som ska bli den tyngsta plikten av alla, varemot underrättelsen, att I återupptagit arbetet skall bliva en vällust för mitt öra och mitt hjärta.

Han talar ju syndiga ord! Vällusten är av djävulen kommen till människans fördärv.

— Viljen I tjäna Gud, konungen och samhället, bedjen då Herren upplysa edert nu omtöcknade förstånd och röra edra förstockade hjärtan!

Med majestätiska ord bestraffade han arbetarnas andaktsövningar såsom hädelser. Han hade en mycket hög tanke om den evige Gudens takt och jugement. Arbetarna svävade i den ömkligaste villfarelse rörande den Högstes mening om trävaruindustrien.

Visst voro arbetarna fattiga, vem kunde förneka det? Men deras fattigdom gav dem sannerligen inte rätt att vara olydiga. Tänk på hungersnöden, som rasade för flera år sedan i vårt broderland Finland! Befolkningen dog som flugor av hunger utefter långa sträckor, men förekom där något uppror? — Nej! Så stark var ännu där borta den gamla, trofasta kärleken till svenska kyrkans lära, så stor var ännu aktningen för svensk lag, som bevarats i finska folkets sinne. De dogo av hunger utan ett ljud av klagan.

Varför kunde inte de svenske göra likaså? Här har av onda tider uppkommit en hungersnöd, men här gör man genast uppror mot sina lagliga herrar. De svenska arbetarna ha ingen moral. Deras karaktär har blivit undergrävd av alla frikyrkorna, som åstadkommit hela den religiösa anarkien i tiden. En annan fördärvets makt var den politiska radikalism, som förkunnades i vissa smuts-tidningar. När folket hellre lyssnar på olärda predikare än på statskyrkans invigda präster, när de låna sitt öra åt samhällsupplösande frihetsfantasier, då är undergångens timma slagen. —

Det gick ett ord från mun till mun i utkanten av massan, där ansikten blivit likbleka av hat under smutsen och ögonen svarta av lust att döda fina herrn där borta. Där gick en smygande viskning om mord, samma ande

steg upp ur själarnas mörker, som när de första gången gingo emot honom där på Rödeviksvägen.

— Alla man ska gå fram på en gång, bara rätt fram, och trampa ner Kårre under fötterna, då kan ingen säga vem som har gjort'et.

Men ingen kunde komma fram. Fast som en mur av granit stod massans kärna runt kring talarestolen. De yttersta i kretsen gräto av hat, men måste stå stilla.

Längre in i taldungen höllo sig några herrar avsidet för sig själva. Ett par tidningsmän, som antecknade landshövdingens storartade och gripande tal, ett par träpatroner också, med stora bukar i vita västar, med hängande hakor och glosiga dödmansögon. Dessa uppkomlingar, som ännu knappast hade trampat ut träskorna, kände sig riktigt som fina människor, när de hörde all grannlåt landshövdingen pratade för deras skull.

Nu talade han så bevekande därinne. Han bad de stackars vilseförda erkänna, att de blivit tvingade av sina brottsliga ledare till detta uppror.

Svaret kom ögonblickligen. Mångtusenstämmigt dånade ur massan:

— Nej!

Kort och gott. Det blev tvärtyst ett ögonblick efter det väldiga ropet. Sedan hördes åter landshövdingens röst. Några gamla i hans närhet sträckte sig ändå närmare med hand bakom öra för att riktigt säkert höra allt:

Ville de inte nu ändå i godo uppgiva denna hopplösa strid mot övermakten?

Samma svar. Tungt som ett klubbslag:

— Nej!

Så ohjälplig var alltså saken. För landshövdingen återstod ingenting mer att tala om.

I morgon var pingstafton. Under helgen skulle hållas frid, men sedan måste saken ha sin gång med ondo eller godo.

Emellertid singlades ett nytt papper in bland upprorsmännen på fredagskvällen.

Det var från en liten gudelig nykterhetsorganisation, som kallades Hoppets Här, men annars hette Timmerdalens Nykterhetsföreningars Centralkommitté. Den uttalade nu sin oförgrifliga mening om föreliggande ärende:

— Till de strikande arbetarna!

Då vi hava anledning antaga, att många medlemmar av de särskilda nykterhetsföreningarna, villigt eller ofrivilligt, blivit invecklade uti nu pågående arbetsinställelse och många icke tänka på de följder, vartill dylikt tillvägagående leder, tillåta vi oss tillkännagiva vår ståndpunkt till ifrågavarande sak:

1: o) Vi ogilla på det högsta alla de åtgärder, som utgå på, att med våld eller hot tilltvinga sig förmåner, som icke genom ömsesidig överenskommelse kunna vinnas.

2: o) Vi anse vidare dylika åtgärder strida mot både mänsklig och gudomlig lag och sålunda helt och hållet förkastliga.

3: o) Vi tro vidare, att de fördelar, som genom våld och tvång kunna framtvingas, bliva av ytterligt kort och ovaraktig beskaffenhet och ofelbart bidra till att skapa ett spänt förhållande mellan arbetsgivare och arbetstagare.

På grund av vad vi ovan yttrat, tillåta vi oss på det allvarligaste uppmana Eder att genast återvända till Edra

arbeten, varigenom myndigheterna befrias från obehaget att med lagens arm ingripa, en god och välvillig stämning hos principalen framkallas och Edra familjer befrias från de eländen, som annars säkert bliva en följd.

Helgestad den 30 maj 1879.

Hur liten och ödmjuk känner sig inte den enfaldiga människan inför rättskrav, som stödjas av kanoner och bajonetter!

Bäst prövas dock mannamodet, när våldet reser sig med hårda nävar, färdiga att slå.

Att inte vika, att stanna lugnt och säga: detta är min rätt, det måste du förstå, vad menar du med dina vapen? Ge mig klara skäl, här har du mina! — Ja, sådan strid är svåra provande. Den kan blott föras av ett folk, som under många århundraden härdats i själen och vuxit fram till mandomens styrka och behärskning.

Ett folk i barndom rusar blint, härjar som vilda djur och flyr som skrämde dårar inför övermakten. De ha ännu inte lärt sig rättens hemlighetsfulla visdom.

Men även ett gammalt folk är skiftande och gömmer inom sig mycket som är ont.

Många kloka människor förlora sitt förstånd, när de skola bedöma sådana ting. Antingen mena de, att alla av detta folk äro ädla tänkare och starka viljemänniskor. Eller också mena de, att alla äro själlösa djur, regerade endast av mörkrets onda drifter.

Den stora massan får snart nog lära sig, att samhällets lag är inte skriven för dem. De skapa sig i stället ett eget rättsbegrepp att efterleva. Beskaffenheten av detta rättsbegrepp är avgörande för deras karaktär och mogenhet.

Men massan är ändå inte ett enda väsen. Den är

splittrad i alla de tusen individer, som tillsammans bilda ett folk. Bland dem kan även finnas sådana, som lita blint på att samhällets lag i varje fall ska ge rätt åt dem, som ingenting annat begära än rättvisa.

Det finns även sådana, som utan någon lag vilja ta sin rätt med våld.

Det finns även sådana, som vilja stjäla sig med listiga ord till rätten.

Men det är avgörande: vilket begrepp har storhopen bland folket om vad som är deras rätt?

Att två herremän äro olika, det förvånar ingen. De äro ju två personer. Men att den ene arbetaren är så olik den andre, det väcker en underlig häpnad. Det är för galet, här finns ju två oförenliga karaktärer, det måtte bero på något missförstånd. — Ha de kanske också anspråk på att vara personligheter, varenda en av dem som tillsammans bilda massan?

Just en trevlig upptäckt! Hur ska man sedan kunna betrakta dem som en oreflekterande, mental enhet?

Landshövdingen hade utlovat pingstfrid, och av detta löfte begagnade sig de allra flesta av de strejkande. De gingo till sina hem för att fira helgen med de sina. Det bestämdes först, att alla åter skulle samlas på lägret till tisdag, som var tredjedag pingst.

Men på pingstafton behövde Kårre åter hålla ett tal. Inte ett varnande tal, men ett hotande tal, innan han övergick till det befallande talet han utlovat.

Han hade alltså en skara soldater med sig. Bakom de kopplade bajonetterna ställde han upp sig, och medan han så väntade att arbetarna skulle samla sig omkring

honom, kunde han endast med möda hålla tillbaka sin Pegas, som ville störta i väg direkt till de blåaste rymderna.

Men vad skådade Kårres ögon? Endast några hundra löskarlar funnos där, och de voro av en helt annan sort än de goda, präktiga människor, som hittills lyssnat med änglars tålmod till hans visdom.

Det var en jämmerlig syn. Dräggen bland folket. De löpte tillsammans kring hans hotande bajonetter, de flinade honom rätt i ansiktet, de avbröto hans redan nedstämda tal med hån och smädelser. På samma gång han stod där och hade sitt yttrande, hade han fått löfte att få en stjärna av kungen till minne — och många tusen kronor hade han fått av sågverksherrarna för att han skulle stoppa undan lagboken nu och i stället hjälpa dem med soldater — sådant fick Kårre höra där han stod, och det kom till hans öron beblandat med fräcka skratt — där fanns till och med lymlar, som härmade hans vackert avrundade åtbörder med armar och huvud under talet. Som en mardröm föreföll det honom — och han, som fått en så god tanke om det vilseförda folket! Det måste bero på något missförstånd, här såg han pöbelns rätta karaktär, så oförenlig med den de visat honom förut.

Han gjorde en snöplig reträtt med sina soldater, han strök bort allt medlidande ur sin själ och vässade i tankarna lagens svärd.

Tanken på en massaker gjorde honom i alla fall nervös.

Nu var det också så illa ställt, att i hela lagboken fanns inte ett enda ord, som förbjöd en arbetare eller många tillsammans att utan vidare gå ifrån sitt arbete, man kunde inte bestrida att de verkligen hade den rätten. Det måste naturligtvis ändras. Sjölagens bestämmelser borde lämpningen utsträckas. Varje arbetare, som går sin väg innan

tiden är slut, ska fasttagas, beläggas med järn, föras tillbaka till arbetsplatsen och tvingas med piskan att arbeta så länge hans herre behöver honom.

Men ännu fanns ingen sådan lag. Då måste man framkalla en situation, så att någon redan given förordning kan användas.

Ty saken måste göras klar.

Vid verken lågo tillsammans över trehundra skepp och väntade förgäves på last. Arbetsgivarna hade rekviderat folk från Finland. När dessa hunnit till Sverige, och de voro redan på väg, då måste de ju först och främst bo någon stans. De svenska arbetarna skulle alltså kastas ut ur bolagsbarackerna. Vidare skulle finnarna ta svenskarnas arbete till det pris som bjöds, alla de strejkande skulle bli arbetslösa.

Vad skulle då ske?

Strid på kniven mellan arbetarehoparna, naturligtvis. Det måste till varje pris undvikas.

Redan nuvarande tillstånd innebar en ständigt hotande fara. Hur länge skulle friden råda bland många tusen sysslolösa män, församlade på en plats? I ett lagbundet, ordnat samhälle får sådant inte förekomma.

Folket hade församlat sig på skarpskyttarnas enskilda mark, skytteföreningen måste alltså hos landshövdinge-ämbetet begära vräkning, som genast skulle verkställas med militärens hjälp.

Bland arbetarna voro de flesta löst folk, de skulle behandlas som lösdrivare. De andra hade avtal med sina husbönder, de skulle vräkas ur barackerna för avtalsbrottets skull, sedan finge varje husbonde för sig pröva, vilka han ville av nåd låta bo kvar och vilka som skulle drivas bort. Strejkens ledare skulle häktas och rannsakas för upplopp.

För allt detta måste varje man på lägret personligen

höras och dömas, det kunde endast ske därute, så många som de voro, där skulle man alltså ta fast dem med militärens hjälp.

Inte ett ögonblick föll det honom in att yända sig med sin myndighet mot arbetsgivarna. Och hur skulle det ha varit tänkbart? Vilken människa kan så handla mot sin nedärvda och under hela livet utformade natur?

Han befann sig i en fullständigt ny situation, som ännu ingen i detta land hade prövat före honom, han stod alldeles utan erfarenhet. Vem hade då i hans ställe brutit mot sin egen natur och mot den maktägande hereklassen för att ge arbetarna rätt?

I stället ansträngde han naturligtvis hela sin skarp-sinnighet för att finna ett försvar för herrarnas rätt.

Han tvekade inte att uttala den åsikten, att arbetarnas årsinkomster i förening med deras naturaförmåner jämväl under innevarande år varit tillräckliga att, med iakttagande av nödig sparsamhet, förskaffa det stora flertalet av arbetarna en, om också med varjehanda försakelser förenad, nödortftig bärgning.

Tanken krånglar sig på slingrande vägar fram till den efterlängta slutsatsen.

När han tänkte på sparsamheten, vilka underverk kunde han inte då göra! På arbetarnas vägnar. Han vägde små kopparslantar i handen, så att säga. Behövde man verkligen köpa till exempel oskummad mjölk? När det finns billig skummjolk. Till maten kan man dricka rent vatten, det är både billigt och gott. Och snus? Är det inte en viss lyx att snusa, när man är fattig? Naturligtvis! Han avstod i tankarna från snuset på arbetarnas vägnar, det var inte alls svårt för honom, han behövde det inte; han gned och sparade och gjorde de otroligaste konststycken med arbetarnas pengar.

De voro för honom endast en hop fattighjon, fast de blodarbetade under tolv timmar dagligen för att kunna göra rätt för sig i livet.

Vilka försakelser kan man inte underkasta andra! Man lider inte därav det allra ringaste, det går riktigt bra att leva på det viset — för andra. Och tänk så hälsosamt ett sådant liv ändå är — för andra. Är det inte fåvitskt att begära mer än sin nödtorftiga bärgning — för andra? Att spara och försaka är strängt taget den enda människovärdiga tillvaron — för andra. Att krypa så nära svältgränsen en levande varelse kan komma utan att dö, det är det enda verkligt moraliska levnadssättet — för andra.

Inte för mig själv, för satan!

Men ändå, sedan han ödmjukat sig till jorden med sina krav på livet för andra levande människor, måste han erkänna, att, för de arbetare, vilka borde hänföras till den lägsta avlöningsklassen, och vilkas arbetsinkomst i medeltal inte kunde beräknas högre än till 375 kronor om året, denna inkomst svårligen kunde vara tillräcklig att betäcka utgifterna, även om dessa inskränkte sig till fyllandet av de oundgängligaste levnadsbehoven, i vilket fall således arbetaren vore hänvisad att taga sin tillflykt till skuldsättning eller, där krediten saknades, till anlitande av andras bistånd.

Till andras bistånd. Sedan man blodarbetat under tolv timmar dagligen för att kunna göra rätt för sig i livet.

Tanken nalkas motvilligt på trassliga omvägar denna oundkomliga slutsats.

Men träpatronerna i Helgestad höllo sina vanliga brackfester och lunsiga gästbud. Spar inga kostnader! lät deras idiotiska skrävel, och den ene kunde inte lida att den andre ansågs styvare att vräka.

Där hade Sparsamhet och Försakelse ingenting att göra. Detta vackra syskonpar var endast känt par renommé i sådana kretsar. Uppkomlingsslöddret jäste i fåtöljerna. Tiderna voro onda, men knepiga karlar kunde slå sina bästa slag under kriserna. Och när konkurserna exploderade, trillade herr cessionanten ändå ner på fötterna som oftast, egendomligt nog. De pengar, som gingo bort i rök, voro hellre andras än hans egna.

Det var inte storfolket, som led värst under nödåren. Bland småfolket i alla samhällsklasser härjade eländet, men på höjderna bärgade man de förolyckades vrakspillror med flinka händer och åt sig fortfarande mer än sprängmätt. Jämmern över däligen tider var där mycket platonisk, och en helt annan klang hade skåltalen för landshövdingen, den stridbare, handlingskraftige, myndige Kårre.

Men denne man var ändå ingen dåre.

När dessa hårda tider väl vore över, ämnade han tvinga arbetsgivarna att betala goda löner.

Produktionen bedrevs ojämnt och planlöst, den följde endast konjunkturerna, det medförde ett olidligt system med få arbetare i fast anställning och en mängd lösa, som drevo hemlösa från verk till verk. Detta skulle han i sinom tid ta i tu med, jämnhet och begränsning skulle skapas, samma mängd skulle varje år tillverkas och utskeppas. Då kunde fast anställning på goda villkor beredas åt de flesta arbetare.

Men ännu voro inte tiderna sådana. Och framför allt: någon eftergift finge inte ske inför massornas hot, då skulle de sedan tvinga sig till allt vad de behagade önska sig. Av landshövdingens hand skulle de mottaga sockerkakorna, sedan ett väl upplyst förstånd hade ordnat om det hela.

Tänkte landshövdingen.

Men han teg med sina planer. Och väl var det, annars

hade väl inte — åhjo, nog hade herrarna hållit lika granna tal för honom ändå!

Fast säkert hade de grinat bakom ryggen på den store Kårre, som inbillade sig kunna med sitt maktspråk upphäva den ekonomiska utvecklingens lagar.

Det såg inte bra ut. Skarpskyttelägret var nästan övergivet under helgen. Hela notvarpet kunde gå förlorat, om inte de brottsliga åter församlade sig.

Man måste hitta på något rafflande.

Ett rykte kom ut. Kungen var på väg från Stockholm till Helgestad, han ville själv tala med arbetarna innan slaktningen fick börja. Tredje dag pingst skulle han komma ut till lägret, och då skulle alla fritt få klaga sin nöd hos honom. Full rättvisa skulle äntligen ske. Kungen kunde säga det rätta.

Det ryktet löpte från man till man, från hem till hem, från verk till verk runt hela trakten.

Från alla håll, på alla vägar och stigar strömmade arbetaremassorna till Skarpskyttelägret, en hel folkvandring. Många anade satans list och vände, andra gingo blint på, andra vände om på lägret, sedan de hört nya skrämmande rykten om mera trupper med skarpladdade gevär.

Gustav Carlsson stannade kvar. Han stod på en sten nere vid stranden och talade för en skara oroliga. Nu gällde det att stå fast vid sin rätt. När kungen gjort sig besvär med att komma ända hit, så skulle här hållas råfst och rättareting. Nu var det att säga ifrån hur dessa herrarna här foro fram med det fattiga folket. Om de andra ville, så nog skulle Gustav Carlsson föra deras talan inför kungen.

Men oron ville ändå inte vika. Här skulle något ske, kanske kungen bara ville dräpa dem alla som löss?

Tidigt på morgonen tredje dag pingst, som var tisdagen den tredje juni, gledo krigsskeppen som gråa spöken genom dimmorna över vattnet inåt hamnen. De stannade utanför Skarpskyttelägrets udde, som sträckte sig långt ut i sjön, de svängde upp och lade sig, fem eller sex tycktes de vara, i en vid krets därutanför.

Yrvakna rusade arbetarna ner till stranden, snart var den kantad full av de svarta sorlande skarorna.

Vad skulle krigsfartygen göra?

Bakom dem syntes några lastfartyg på vattnet, dimmorna trasades sönder av morgonvinden, längst bort över viken skymtade den andra stranden med döda fabriker och skorstenar utan rök.

Plötsligt hördes rop:

— Se där! Vänd er om, får ni se!

Man snurrade runt och rusade upp i skrämsel.

Vid uddens landfäste till vänster lyste fram en rad uniformer, bajonetter blänkte, i ringlande led bröto soldaterna fram genom småskogen. Från höger kommo nya led av krigsmän, de stannade, de slöto upp, de stängde av hela udden. Ingen kunde vidare komma undan vid landfästet.

Arbetarna voro fångade. Lägre var cernerat.

Liknade det ändå inte bedrägeri, det hela? Skulle verkligen kungen komma med rättvisa på detta sätt?

Soldaterna öppnade leden och slöto åter till. Landshövdingen hade stigit fram tillsammans med några officerare och andra herrar.

Från höjden av sitt rättsmedvetande, stödd på några hundra redskap för mordet, började han åter tala.

Folket hörde med dyster stillhet sin dom.

— Som I sen, ären I omringade av en kedja krigsfolk.

De blevo underrättade om ändamålet med detta, som kallades cerneringen. De fingo veta, att nu skulle makten gälla. Om kungen taltes ingenting, det behövdes inte heller, de började ändå inse hela vidden av sin enfald.

Landshövdingen vände sitt ståtliga tal till överstelöjtnanten greve Lagersköld, som anmodades, alla hörde det, att lämna trupper till handräckning samt, om så behövdes, med den segerrika vapenmakten tysta ner allt motstånd.

En av officerarna, en äldre man, gjorde helt kort honnör och rätade upp sin granna gestalt.

Därefter vände sig överheten åter till det lägre folket:

— Jag ålägger envar ovillkorlig lydnad. Om någon förgriper sig mot ordningsmakten, äventyrar han ej endast att varda häktad, utan även att nedstickas eller nedskjutas. Här gäller allvar och ovillkorlig lydnad. Ingen må våga sig genomtränga cerneringskedjan.

Klart besked. De voro i fiendens händer i fiendeland.

— I edra leder finns personer, som leva av rov, eländiga, pliktförgättna varelser, som genom sina djävulska anslag söka förföra eder.

En dunkel beklämning smög sig över arbetarna. Var landshövdingen verkligen alldeles frisk?

— En rovlysten hop smyger omkring i det fördolda, lömskt förövande mörkrets gärningar. Ett levande bevis för ett sådant ämne hos eder kan jag åberopa: jag möttes nyss därborta av en fråga från en person, som jag helst ej mera ville träffa. Frågan lydde sålunda: är det i dag landshövdingen vill färga våra fotsulor med blod? — Träde den nidingen fram, om han dväljes kvar bland eder och ej redan befinner sig i mörkrets gömslen!

Ur arbetarehopen trängde sig fram en ljushårig ung jätte, landshövdingen hade ju fått det här alldeles om bakfoten, han måste förklara saken:

— Jo, nog frågte ja så, men de har ju sagts nu i flera dar att landshövdingen tänkte skjuta ihjäl oss allihop, å därför så trodde ja när knektarna kom hit —

O blinda tillförsikt till människors rätt! Där fördes den unge mannen bort mellan några soldater. I papperen antecknades han som en av upploppets djävulska ledare.

Sedan landshövdingen så lämnat ett levande bevis på att massorna voro förförda av nidingar, fingo de lösa arbetarna veta att de voro lösdrivare, högtidligt varnades de för ett fortsatt lättjefullt och oordentligt levnadssätt.

De hade dock arbetat som galningar, tills de hamnat i förtvivlans mörker, men det kom inte med i talet.

Däremot erinrades de, att andra voro på väg från Finland för att ta arbetet ifrån dem.

Sedan upplästes en skrivelse från Helgestads skarp-skytteförening, som begärde, att landshövdingeämbetet skulle vräka inkräktarna och återställa lägerplatsen åt rätte ägaren.

När skrivelsen var läst, fingo arbetarna befallning att utlämna sina vapen. Nu var landshövdingen bestämt alldeles språng galen, trodde det lägre folket, men han hade krigsmakten, och de svarade endast med stor tystnad. De hade ju inga vapen att lämna.

Men när han så lovade dem mat, så länge de voro fångar, blev det ju ändå någon smula reson i galenskapen.

Ett bord placerades framför truppernas front, där satte sig landshövdingen och några lagkarlar, nu voro de något som kallades dömande landshövdingeämbete.

En karl började ropa upp namnen på arbetarna, varje verk för sig. Han hette Nyberg för resten och hade varit handlande lite grann, nu var han fjärdingsman. Alla de uppropade, som voro på platsen, måste i tur och ordning fram till landshövdingens bord.

De lösa arbetarna fördes undan för sig. De förklarades hemfallna under lagen mot lösdriveri. Om de inte genast återvände till sina arbetsplatser, och om inte deras herrar där ville ha dem längre, skulle de bortdömas till tvångsarbete.

De fast anställda arbetarna förklarades vräkta från sina bostäder i bolagsbarackerna. Om deras husbönder inte sedan ville ge dem nåd, måste de genast avflytta. De arbetare däremot, som bleve benådade av herrarna, förbjödos att lämna sågverkets område under en tid av åtta dagar, för så vitt de inte kunde få ett skriftligt tillståndsbevis av verksägaren att fritt röra sig. Om ett arbetsdjur anträffades utan sådant av hans ägare utfärdat papper, skulle han genast häktas som försvarslös.

Det dömande landshövdingeämbetet förklarade, att dessa domar skulle omedelbart verkställas. Ingen behövde besvara sig med att vädja till högre rätt. Man väntade inte,

tills domen vann laga kraft. Den hade något bättre: den hade kanoners och bajonetters kraft.

Sådant rättsbegrepp hade överheten. Med våld återinförde den trälldomen bland de svenske år 1879.

Gud hjälpe oss alla den dag, då hela vårt folk har sjunkit lika djupt i andlig misär som dessa höga och mäktiga herrar!

Uppropet fortsatte. Verk efter verk lade trälens järnband kring sitt folk.

Och mannen, som rott i en liten båt från Kummelnäs tvärs över vattnet till Gruvhamn, för att hälsa och fråga från sina kamrater hur länge de andra tänkte tåla ett sådant liv — var fanns nu han?

Glömd och borta. Han stod väl med slöa ögon och hatfullt bultande hjärta, förbidande sin dom bland de andra.

Det blev middag, det goda vädret kom bort, himlen mulnade, mörknade med tunga moln, det började regna.

Det blev afton, det blev kväll, och ännu var väl hälften av massan kvar att förhöra. Kanonbåtarna fingo ligga stilla, soldaterna fingo stå kvar på sin vakt och hålla arbetarna fångna under natten där de voro.

Den natten var hård och kall, mörkret var uppfyllt av fallande regn.

Timmarna gingo.

Marken var våt och klabbig av lera. Arbetarna smögo sig in i lä under tallarna så gott de kunde. De sågo inte varandra, de sågo inte soldaterna, som stodo i led med vilande gevär och stängde hela udden tvärs över landfästet.

Ingenting syntes, allt var bara svart mörker och fallande regn.

Timmarna gingo.

Då kröpo några arbetare fram över marken. De stötte mot soldaterna, som genast höjde gevärskolvorna.

De började viska.

Intet svar. Intet ljud kom från männen med vilande gevär.

Bland karlarna, som krupit dit på marken, var Gustav Carlsson. Han talade förstånd med kamraten i vapenrocken. Han förklarade för honom arbetarnas ställning. De hade inte ont gjort.

Men svar fick han inte.

Du är kanske beväring?

— Ja! kom en hastig, skygg viskning.

Beväring! —

— Tyst! viskade soldaten förskräckt.

Kommer aldrig i frågan, att jag tiger. Är du arbetare själv, kanske?

— Ja!

Arbetare! Kamrat! —

— Vi måste!

Nej, du måste inte, om du inte vill. Eller har du inte egen vilja?

Intet svar.

Släpp mig fram, kamrat!

Intet svar.

Lika illa gick det för de andra arbetarna. Soldaterna stodo orörliga.

Gustav Carlsson drog sig tillbaka några steg och började smäda. Han kunde den konsten. Han ropade högt alla fula ord han visste. Hans stämma skallade vida omkring i natten, den kom ur mörkrets djup där ingenting syntes, den sökte sig fram i mörker.

Från flera andra håll hördes arbetarna ropa och förbanna. Ingen kunde synas. Några röster klingade som skälvande pilskott, men de flesta liknade mer de sårades jämmerrop på slagfältet, sedan bataljen slutat.

Borta var hela drömmen, som hållit dem uppe. Inte människors rätt ägde de. Ingen bättring var att hoppas längre.

Borta var också den stora fasan, som lurat i hemlighet, storslakten på levande människor, blod skulle ju flyta?

Nej, verkligheten var kommen med ett helt annat slut på striden än man tänkt sig i goda eller onda tankar. Att häktas bara, att dömas bortvräkt och föras undan bland soldaterna, det var alltsammans. Inte ens en stor och våldsam död ville man ge dem.

De skulle arbeta vidare för samma eller sämre lön. De voro inringade som boskap, de skulle föras som boskap tillbaka till träldomen. De som där fingo kapitalherrarnas nåd, skulle stängas in som boskap i stallarna.

När sedan brådskan trängde på och de lösa arbetarna togos in i massa, skulle sådant folk kommenderas in i hemmen. Ett litet rum hade de att bo i, far och mor och ungarna, men om kvällen kom kanske en karl eller flera karlar med ordet: här ska vi bo, de ä order från kontore på de. —

Ingen frågade far och mor, om de ville ha någon inhyring hos sig, det var bara att stiga upp och ge plats åt främlingarna. Den lösa boskapen måste ju också ha stallrum.

Hur fingo de annars bo, de där karlarna?

I stora kaserner, där rummen vräktes fulla av människokroppar. Varje lag höll tillsammans en kvinna åt sig som hushållerska. Hon skulle kallas syster åt någon av männen.

Herrarna grinade åt det där svineriet och tyckte att det var ogement roligt att se på.

Så hade de fått leva hittills om årena, så skulle det bli allt vidare framåt, inte bättre men värre bara.

Vad ont hade de gjort? Vem gav något åt dem godvilligt? Måste de inte slå ifrån sig till slut, när man ville alldeles strypa dem?

Men det var brottet. Då kom landshövdingen med vapenmakt. Sådant är alltså samhället, fiendelandet, som man ska älska och försvara, kapitalherrarnas vackra land och trädomens förbannade pinorum och stallplats.

Ropen ur mörkret hade tystnat.

Efter en lång stund hördes ur soldaternas led en hög röst, som svarade:

— De ä inte vårt fel, förstår ni väl!

Ur tallskogen kommo ropen farande från alla håll:

— Gå undan då! Gå undan, kamrater!

Soldaten svarade:

— Kom bara! Ingen av oss ska skjuta! Gå bara rätt fram och — —.

Han tystnade tvärt.

Varenda levande varelse på lägret lyssnade med bul-tande hjärta till denna tystnad i djupa mörkret. Varför teg soldaten så plötsligt?

Ingenting syntes, ingenting hördes mer. Natten var hård och kall, luften var uppfylld av fallande regn.

Och timmarna gingo.

Nästa dag fortsatte förhöret under hällregn.

Och nu, när vardagen var kommen med grå och tröstlös töckensyn mot en oöverskådlig framtid, nu brast mannamodet hos en hel hop av vårt folk. Männen från Sandheden, Eriksberg, Kummelnäs, Apelnäs och Hærners kommo tillsammans, genomdränkta av regn och med kläderna nersmorda av markens lera, de gingo med böjda huvuden och krypande ord till sina ägare och bådö om förlåtelse. De flesta av dem blevo benådade, men några dömdes av herrarna att föras bort.

I de upplösta hoparna funnos dock ännu många, märk det! som gingo med raka ryggar och klara ögon mot domen.

Hade inte sådana funnits, hur skulle vårt folk sett ut i dag?

Bland dessa män blevo fyra häktade och ställda under åtal för upplopp. De skulle anses vara ledare.

Den första stora strejken i vårt land var sprängd.

Varför är ännu i dag och intill sena tider denne landshövdings namn så hatat bland folket i Timmerdalen?

Det är dumt att hata.

Vilken man i hans ställning skulle år 1879 ha handlat annorlunda? Många skulle kanske ha handlat fegare, dummare eller grymmare. Men vem skulle ha räckt arbetarna handen?

Landet var nedtryckt av krisen, de verk som ännu kunde gå, de måste gå, var hans tanke.

Vad förstod han inför arbetsfolket? — Rakt ingenting.

Han var en fint bildad man, mognad under umgänge med de noblaste, största, genialaste män vårt land den tiden ägde. Det lägre folket, fattigfolket, syntes från hans fönster på samma sätt som från alla andra bildade människors fönster. Det såg ut som en samling arbetsdjur, bland vilka ett välvilligt öga dock kunde upptäcka många nätta eller rörande små idyller.

Måste inte all kultur byggas upp på arbetsdjurens och slavarnas nackar? Hur skulle annars de rika andarna kunna leva?

Svaret var givet på den tiden lika väl som i vår tid: slaveriet måste finnas i någon form.

Längre ha vi ännu inte hunnit.

Varför skulle man fordra mer av denne landshövding? Hans plikt var att upprätthålla samhällets ordning.

Krisen förorsakade det värsta eländet, men krisen var inte den yttersta orsaken, krisen var en följd av den planlösa massproduktionen och denna återigen av den privatkapitalistiska ordningen. Var och en skulle sno åt sig så stor vinst som möjligt i den hårda konkurrensen, så mycket som möjligt måste produceras, så blev det så mycket billigare.

Överproduktion, kris och elände bland massorna blev följd. Orsakskedjan ligger klar, den går sin väg fram med samma styrka än i dag, eftersom den privatkapitalistiska samhällsordningen ännu är orubbad.

Den järnhårda orsakskedjan möter större motstånd i våra dagar. Vem reser motståndet? — Arbetarna.

Men om de skulle lyckas, alla de goda och kloka

herrar, som med vinande piskslag försöka driva arbetarna bort från allt motstånd? Då äro vi åter tillbaka till år 1879. Därifrån finns sedan endast en utvecklingslinje: trälldomens återinförande bland de svenske.

Piskan, som föres mot arbetarna i dag, är densamma som fördes mot dem i går och under de gångna åren sen den började föras. Den har gått i arv till andra händer och svingas i en annan takt, men meningen med slagen är densamma: ner med arbetarna! Ner med dem under oket!

Kårre gjorde så gott han kunde. Efter sina rättsbegrepp handlade han med god och ärlig vilja.

Sedan strejken var sprängd, reste han omkring till verken och höll ståndrätt.

Då hade herrarna goda dagar.

De stodo på sin egen ägande mark. Hos dem var landshövdingen och lagen. Framför dem stodo arbetarna. Runt omkring stodo soldaterna. Herrarna viskade i landshövdingens öra, varje ord de sade gick som smör och bröd i en skraddare, arbetarna häktades till höger och vänster.

På ett verk mötte Kårre ett bekant ansikte. En ung man — ljus — med klara ögon — javisst! Det var ju han, som hade talat så frimodigt på vreten invid Rödeviksvägen den första kvällen. Och sedan på rådhuset som ordförande. Där är han ju — vad heter han? — Broström! — Nå, det var ju ett rart fynd, en av strejkens farligaste ledare!

Unge Broström häktades ögonblickligen.

Nu vräkte penningslöddret fram som älgen i skogen, det var hi och hoj bara, det gällde att frossa i hämnd. De tarvligaste lymlar bland herrarna skeno som gudar — häkta bara! Här ska härjas! Krossa de raka ryggar, slå ner

den förbannade upprorsandan hos dräggen, lär dem att krypa på knä och med tacksamhet kyssa kapitalherrarnas fötter.

Det anses ännu vara en fin plats för svenska folket att ligga på.

Och landshövdingen häktade. Naturligtvis. Det var ju nödvändigt att finna de brottslingar som skapat strejken, hur skulle annars en så vidunderlig företeelse kunna förklaras?

Han kunde sin Schiller, han hade läst Die Räuber, han visste hur det gick till, när det lägre folket gjorde sammansvärjning för att vinna vad de kallade frihet.

Men det, gick rent besatt, han fick inte tag i någon Karl Moor, ingen annan ledare heller.

Han blev vild, Kårre. Häkta bara, flera ändå! Någon skulle väl i Herrans namn vara ledare? Något annat vore ju orimligt! Skulle verkligen arbetarna bara ha drivits av en så svår nöd? Då hade de ju haft rätt —?

Nej! En ledare måste finnas!

Bland det tigande folket for Kårre fram som vilda jakten för att finna ett levande, oförnekligt bevis för sina funderingar.

En karl var nygift, hustrun var kommen söderifrån. Efter sträjken, så nyss hade de flyttat samman.

En vacker dag såg hon mannen stiga in i köket mellan två soldater med fällda bajonetter. Han fick klä om sig, han gick ifrån henne igen; Kårre var på verket.

Hustrun blev liggande på golvet. Hon blev sedan aldrig frisk mer. —

En annan karl hade en mor, som damp i golvet, när soldaterna kom släpande med sonen. Kårre var på verket.

En annan karl fördes mellan soldaterna hem från ståndrätten, när hustrun låg i barnsäng. Hon fick slag och blev förstörd för livet. Med förvriden mun och stenhårda ögon låg hon som en död, när mannen med bajonetterna drevs bort från hennes säng och ut ur hemmet.* Det fanns flera barn därinne, de sågo hur fadren fördes bort som en våldsman. — Det glömdes aldrig, var Kårre for fram och letade efter ledare. Juli månad 1879.

Blev jakten lyckad? Fick Kårre fälla det vilddjur han sökte?

Unge Broström satt häktad i sju veckor, och ändå måste han släppas utan något straff. Man fann inte en bevislig sak emot honom.

Av alla häktade kunde endast en och annan fällas till böter. Tjugo eller tjugofem kronor, det var allt. De övriga måste allesammans helt och hållet frias. Med bästa vilja i världen kunde man inte tillvita dem något brott.

Gustav Carlsson blev inte ens häktad.

Penningherrarna gjorde en lysande avskedsfest för landshövdingen. Uppkomlingspaketet vräkte som vanligt ur sig sin behagliga önskan:

— Spar inga kostnader!

Naturligtvis. När paddan kommer till välde, vet hon inte av något återhåll. Arbetarna voro besegrade. Spar inga kostnader!

Men ändå var Kårres liv som förgiftat. Den djävulske Ledaren hade ju lyckats undkomma honom!

Det folk, som kan tåla sådant, är värt vad öde som helst. Det ska regeras med hundpiskan, bättre har det inte förtjänat.

Maskinerna vänta, verket ska gå, arbetaren må krama musten ur kroppen och ta emot som en nådegåva den lön han får av nåd. Annars bli ägarna sårade i sina heligaste känslor, kapitalet bär inte längre naturlig ränta.

Gott. Så kan man fara fram bland australnegrer och andra vildar. Om man inte har bättre vett, och vem har väl det?

Men så behandlar man inte ett gammalt folk, som vuxit upp och härdats till mandom under odlingens tusen-åriga möda. Vi böja oss gärna av egen vilja inför allt stort vi vörda, men ej med ödmjukhet och endast inför mod och vett och andens styrka i lycka eller olycka. För penninggrisar med tomma skallar och fega hjärtan böja vi oss aldrig, aldrig i evighet.

Vårt folk blev inte heller böjt till lydnad under landshövding Kärres regemente i Timmerdalen.

Det låg inte stilla med grämlöse och fruktan. Det smög inte lömskt i mörkret för att bita ett hämndlystet bitt i vadorna på någon fiendeman. Det samlade sig i allvar för att finna en väg ut ur eländet.

En mängd av goda karlar reste bort och kommo till Amerika. Men de som stannade här gjorde sin bästa gärning i sitt eget land.

Hur gick det till?

Den bistra sagan ska väl också någon gång berättas av rätter man, men något så när kan vi se det redan nu.

Före året 1879 voro arbetarna endast en samling bonddrängar, gesäller, statare och daglönare. Efter det året äro de något annat: proletariatet. De ordnade långsamt sina led till jättestriden.

Många män, som drevos av Kårre med vapenmakt från Skarpskyttelägret vid Helgestad, kommo tillbaka år 1909, när hela landets arbetsfolk ställde upp till storstrejkens bataljer.

Då voro samma karlar trettio år äldre. Mycket hade hänt under tiden.

Först och främst: gränsen var dragen skarp och djup mellan kapitalherrarna och de egendomslösa. Klyftan som skilde folket i två stora delar, var så bred att alla kunde se den. Det skall aldrig mer lyckas att med hala ord ljuga bort den rämnan.

Den gamla goda tiden var borta. Tjänarens förtroende till husbondens goda vilja och faderliga försyn var också försvunnen. Arbetaren hade fått lära, hur farligt det är att lita på de maktägandes ärlighet och rättskänsla.

Nu såg han i herremannen sin naturlige fiende, så som det måste vara i en samhällsordning, där varje individ fick största möjliga frihet att slå sig fram i livet på de andras bekostnad och spela hasard om tillvaron, bara han inte alltför uppenbart bröt mot spelets regler eller ställde till oordning på gator och andra offentliga platser. Arbetaren hade fått lära sig att lita endast på sig själv och tro allt ont om herremannen.

Högt över det lägre folkets huvuden hade det högre folket sin existens, liksom på en bro över den oroliga människofloden i djupet. Mellan de båda världarna rådde öppen fiendskap. Floden skulle bindas och tvingas att driva herrarnas verk, eller också skulle floden stiga över sina bräddar, slita ner bryggan för de upphöjda och skölja allt levande bort därifrån.

De som voro däruppe kallades bildade. De visste vad som hände och hade hänt bland deras likar i alla andra länder, de visste vad som var fint att läsa eller se på teatern, de visste vad målare och bildhuggare i alla tider hette och vad de hade gjort. De visste även var man kunde äta och dricka och ha roligt i hela den vida världen, och Gustav Carlsson brukade säga, att fruntimmerna däruppe artade sig väl, de kunde nästan spela franska och tala piano, mer kunde man inte begära av den sortens människor.

Men om folkströmmen, som kastades fram därnere i djupet, kände de ingenting mer, än vad de möjligen kunde upptäcka ovanifrån. Och det var det minsta möjliga, men det var inte god ton att veta mer.

Efter året 1879 gick ett sorl genom hela landets arbetaremassor. I Timmerdalen steg sorlet till rop och hårda ord.

Det var ju också en prövande tid för alla. Bara två år förut, medan konjunkturerna dock sjönko med rasande fart mot krisens botten, gick den samlade trävaruexporten upp till ett värde av 113 millioner kronor, och Timmerdalens sågverksherrar kunde göra sig en skeppningsvinst av tolv à femton kronor per standard.

År 79 sjönk exportvärdet till knappa 66 millioner, och skeppningsvinsten fick vackert stanna vid tre kronor.

Under prövningen visar sig människans vilja, om den

är ond eller god. Herrarna föredrogo att hos fattigfolket hålla sig skadeslösa för sina förluster.

De fingo inte genast svar. De svenske behöva länge fundera på sådant. Men år gick efter år under svält och slavarbete. Så småningom krusades människofloden av vågor, som reste sig allt större och starkare.

Den evige Guden var ännu alltjämt den grund, på vilken fattigfolket byggde sin tro. Han har skapat allt, himmel och jord, och även ordnat hur människorna skola leva med varandra i sina samhällen. Vad Gud en gång bestämde i skapelsens morgon var oändligt gott.

Men onda människor förstörde hans vilja. Som dårar ändrade de om, vad Fadrens kärleksfulla händer en gång ordnat. Samhällslivets naturliga harmoni blev förstörd, var och en strävade endast efter att äga så mycket som möjligt.

Resultatet blev förfärligt, som alltid när man gör Gud emot. Man fick oro och förvirring, laster och brott, krig och revolutioner, straff och massakrer, katastrofer och olyckor. Allt kom av dårskapen, som bröt mot det gudomliga Förnuftet.

Det måste ändras. Dårskapen måste bort, Förnuftet måste råda och Guds härliga vilja återställas.

För att kunna göra detta, skulle upplysningens facklor tändas för allt folket, att vägleda dem, som forskade i mörkret efter sanningen. De ärliga trodde ännu så gott om sanningen. De okunniga drömde så vackra drömmar om kunskapens och förnuftets allmakt.

Men det var sannerligen ingen lätt sak för det lägre folket att upplysa det högre folket om tingens rätta sammanhang.

Det högre folket tyckte, att allting var på det hela taget gott och bra. De ville visst inte veta av någon för-

ändring. De kunde inte förstå, hur man kunde vara nog enfaldig att vilja omstörta det bestående. De skrattade obarmhärtigt åt den nya läran, som skulle göra alla människor snälla. Jordan skulle befolkas med fromma, tjänstvilliga anti-lejon; tre meter höga, men annars mycket vackra människor. Och det salta havsvattnet skulle förvandlas till söt limonad.

Så hade Fourier, en av den nya lärans förkunnare, sagt i utlandet för några år sedan, och det var sådana tankar, som nu letat sig fram till Norden.

De kommo inte på en gång, och det vore orätt att kalla dem alldeles nya.

Redan på 1700-talet hade samhällskritiken börjat här hemma — Thomas Thorild är nog det största namnet, men amiral Leijonancker får inte heller förglömmas.

Med det nya århundradet kom överstelöjtnant Gustav Hierta, bror till frifräsaren Lars Johan. Han tillhörde ledarna av den liberala adelsoppositionen mot Karl XIV Johan, men hans tidning, Medborgaren hette den, var även en tid organ för en fullblodig saint-simonism.

Argus-Johansson bör ock nämnas; han var visserligen rent borgerlig radikal, men han definierade skarpt nog begreppen klasskamp och social revolution och använde för första gången här i landet ordet proletär om de egendomslösa lönearbetarna — det var på 1830-talet.

En lidelsefull anhängare av de nya idéerna var komminister Anders Fredrik Rådberg, saint-simonisten. På 1830-talet höll han fullkomliga revolutionspredikningar i Stockholm; med utgångspunkt från julirevolutionen i Frankrike förkunnade han, att i sådana händelser talar Guds röst. Hans Predikningar i tidens anda utgavos på trycket i två band; han författade även Utopien Friedland, en ö i Söderhavet, där Kristuspanteismens orden strävade att införa rent

kommunistiska ideal i samhället. Han förutspådde apparater, som skulle bevara människorösten och låta den höras på otroliga avstånd, han fantiserade om järnvägståg med en fart av ända till sex mil i timmen — en mäktiga klarsynt man!

Vid samma tid var även bokhandlare Götrik saint-simonist; på 1840-talet blev han anhängare av den franske kommunisten Cabet och utgav en bok om proletariatet; år 1848 utgav han en svensk översättning av Det kommunistiska manifestet, som kort förut slungats ut i världen av de båda ynglingarna Marx och Engels i Tyskland. Han stiftade även Kommunistiska Sällskapet i Stockholm, en beskedlig sammanslutning, som emellertid under mars-oroligheterna 1848 av polisen förlänades ett oförtjänt skimmer av revolutionsmystik.

C. V. Bergman var djärvare — han gav sig på äganderätten! Det var i en bok som hette Den sociala frågan och hade Proudhon till stamfader.

C. J. L. Almqvist var naturligtvis hemmastadd på dessa tankeområden, och Sjöberg, Widstrand och Fredrik Borg gåvo ut tidningar av nära nog modernt socialdemokratisk karaktär — Folkets röst, Demokraten och Reform. Det var på 1850-talet.

Så kom den siste och störste svenske utopisten, rådmann Quiding, Nils Nilsson Arbetskarl. —

Men alla dessa goda män och ärliga tänkare förmådde ingenting uträtta, deras ord förklingade ohörda. De kunde nämligen ingenting annat göra än vända sig till överklassen, de vädjade till de rikets rättsbegrepp och till borgarehjärtats ädlare känslor och kommo sålunda ingen vart, inte ett steg framåt.

Någon arbetareorganisation fanns ännu inte, trälarna levde förskingrade och rättslösa i landet och behandlades efter godtycke av maktägarna. Man vädjade till de bildade, de kunniga och ädla i landet att vara med om världs-

förbättrarebråket, men fick till svar endast ett stort förakt — och landshövding Kårre svarade efter sitt förstånd år 1879.

Då togo arbetarna saken i sin egen hand — de samlade sig, de organiserade sig.

Man bildade små föreningar här och var och drömde om sanningens seger och om det nya riket, som skulle komma redan här på jorden med frälsning från allt ont. Alla skulle bli lyckliga och fria från sina plågor, den late finge inte längre vara lat och bara sluka vad flitiga händer skapat, alla skulle arbeta. Och alla skulle äta sig mätta, här finns ju tillräckligt på jorden, ingen behöver dö av svält, Gud sörjer för behoven.

Det högre folket ville göda sig med det lägre folkets svett, det måste förhindras, mot sådant skulle arbetarna förena sig och tillsammans försvara sig. Dock inte med våld. Det vore i högsta grad ovärdigt den rättfärdiga saken. Sanningen ville inte tvinga någon människa, sanningen skall göra eder fria, står det ju tydligt i Skriften. Förakt och bitterhet och hat och hämndgirighet får inte finnas. Endast tålmodig upplysning.

Sådan var tankevärlden med skiftande dagar och skuggor.

Genom denna arbetade sig massan långsamt fram. Misstron mot herrefolket blev nog allt starkare, men förtroendet för upplysningens makt fanns ännu kvar. Her-rarna visste ju ingenting ännu.

Många tvivlade emellertid på allt och ville endast våld. Andra tyckte, att hela denna tankevärld liknade en drömvärld av dimmor. De ville, att arbetarna skulle samlas i föreningar för att göra praktisk nytta åt sig själva, samla pengar att ha, när arbetet måste läggas ner eller när sjuk-

dom kom. Och mycket annat. Man skulle inte förstöra en dyrbar tid med att predika vackra sagor för döva öron.

Det började komma lustiga rykten om en liten halt skräddare, som hette August Palm. Han traskade omkring i landet och var ovetting och rolig, gjorde folkmöten, blev bortkörd, men dök genast upp igen på andra håll. Vad hade han att säga? Det var något om socialism. Vad skulle sådant vara bra för? Ett nytt rike på jorden en gång i framtiden — ja, men det är långt hädan och dit. Hur skulle arbetarna hjälpa sig fram under tiden?

Allt detta jäste i huvudet på Gustav Carlsson, där han åter gick i sitt dagliga knog på en brädgård.

Men det var inte som i forna dagar, då hans hjärna malde i tomning och alstrade bitterhet och formlösa önskingar om något som borde vara. En och annan tanke i fastare form hade kommit drivande med tidningarna. Han började skymta en allt säkrare möjlighet att komma fram till lycksalighetens land, om bara alla arbetarna förenade sig.

År 1885 fick han äntligen, efter oändligt resonering och funderande fram och tillbaka, en liten fackförening bildad vid verket där han arbetade, några mil från Helgestad uppåt Svartälven.

Han var så hjärtinnerligt glad i själen, allt i hela vida världen började skimra i ljusare dager för hans ögon, det klang som segersång i luften.

Han bara slog ifrån sig, när ett fruntimmer han varit en smula tillsammans med, kom och talade om för honom i förtroende en betänklig sak. — Va ä de fråga om? — Jo, de ä — — —. Nä, kom aldri me de!

Han måste ju erkänna, att han haft liksom lite kuckeliku med henne, men nu hade han då ingen tid att tänka på giftermål, som kvinnan ville, eftersom hon skulle

bli mor. Nu hade han så orimligt mycket annat att göra, andarna började vakna överallt i världen, han gav sig i väg från verket och började predika den nya läran utefter Svartälven.

Det var inte socialism, det var en sorts föreningsreligion. Starka bud om sådant kommo från hela landet. I Stockholm fanns en ny tidning, som hette Tiden. Den skrevs av några ungdomar, en hette K. P. Arnoldson, och en annan var ett slags stjärnkikare och hette Hjalmar Branting, en fan så schangtil herre skulle det vara att stå på arbetarnas sida. Han hade nyligen givit tre tusen kronor åt någon skola för arbetarna i Stockholm, för att det var hans födelsedag och han fyllde tjuguet år. Och just den tiden, när Carlsson gick ut och förkunnade ordet, det var sommaren 1885, hade han Branting förklarat, att hans tidning skulle vara liksom en hjälp för alla fackföreningar, som bildades i landet.

Det slog in också. Några veckor senare fick man läsa i Tiden mycket rättvisa saker om en strejk som gjordes igen vid några verk strax utanför Helgestad.

Carlsson tyckte det började bli värre roligt att leva och gav alldeles tusan i den där barnungen, som kommit till i misshugg. Han fick i gång den ena föreningen efter den andra, några rejäla karlar hjälpte honom, och året därpå hade de fått ihop ett förbund, som ägde sexton avdelningar vid olika verk.

Nästa år utvidgade sig förbundet ändå mer och kallade sig Timmerdalens Arbetareförbund.

Rörelsen gick med starka vågor bland folket, mest nere vid kusten kring Helgestad. Men även uppåt Svartälven spred sig oron. Högre upp, åt skogslandet, var det mera lugnt, och högst upp, åt fjällen till, rådde ännu ödemarkens stillhet.

Bonden Jon på Åsen vid Sjödalen, där Svartälven rinner upp, han fick sin son vid samma tid, då Gustav Carlsson därnere i sågverksbygden spred kunskap om Timmerdalens Arbetareförbund och om det sanningens ljus, som nu var tänt för att visa folket väg till paradiset på jorden.

Nu hade stockholmarna fått en ny tidning i stället för Tiden, som gått omkull. Den nya skulle visst vara argare, den hette Social-Demokraten, och det var just den där halte skraddarn Palm, som skrev den tidningen. Branting hade han fått till hjälp och en till, som nog skulle vara hård att bita i, Axel Danielsson var namnet.

Det fick nu vara hur som helst med den saken, tyckte Carlsson, men varför skulle det just vara socialism? På den tiden såg socialismen för hans ögon ut som brinnande hus och en massa människor med högafflar och knölpåkar. Sådant var ju alldeles onödigt, man behövde bara vara förenade och sen säga ifrån hur man ville ha saken ordnad med arbetstid och lön och sådant, fick man det inte godvilligt, så var det bara att lägga ner arbetet. Medan strejken varade, skulle man leva på pengar, som samlats i föreningarna. I den marschtakten skulle man bara knalla på, tills man vunnit lyckan åt arbetsfolket. Så värst många år kunde det nog inte dröja, menade Carlsson.

I fackföreningarna vid verken diskuterade man nu, om inte tilltalsordet du borde införas i hela världen, och man funderade mycket om nykterheten, som även måste redas ut. Det var mycket att tänka på och tala om och lära sig. Så vann man upplysning och sanning.

På våren 1888 sade Timmerdalens Arbetareförbund ifrån till alla penningherrarna hur saken skulle ordnas med

löner och sådant. Skrivelsen var mycket hövlig och vacker, utan att ändå vara precis krypande ödmjuk.

Därefter avskedades alla arbetare, som tillhörde fackföreningarna. Den lilla strejkkassan försvann vid första stöten som en rök. Förbundet sprängdes sönder i små smulor, och Gustav Carlsson råkade ut för att få rysligt mycket stryk av många ursinniga karlar, som han sedan mötte på sin väg.

Ty det är ju så, att större skepp ha seglat omkull i världen än en gryta med välling i.

Men han släppte inte taget.

Visserligen måste han avstå från att predika en tid för att inte bli alldeles ihjälslagen. Han började arbeta igen och tog sig en ny funderare på socialismen.

Av en man, som kom söderifrån, fick han höra att det gick bra på andra håll. I Arboga hade en liten säker snickare fått ihop en fackförening, som stod fast. Han hette Herman Lindqvist för resten och var så beskaffad, att han visste precis hur allting skulle göras. Och just så gjorde han det också. År 89 var han i Stockholm och limmade ihop ett förbund för alla möbelsnickare, och i det förbundet fanns många goda karlar.

Det gick framåt med fart litet varstans i landet, och den där socialismen, man talte så mycket om, den gick också bra, den hade pressat fram en förening, som skulle hållas med politiken. Socialdemokratiska Arbetarepartiet hette den, några unga tidningsskrivare gjorde mycket väsen av det där. Branting var på den kanten och han Danielsson och så en som kallades Sterky.

Det var inte tillräckligt, lät det, att bara hålla på och bilda fackföreningar, man skulle också ordna politiken, och det var ju väl att inte alltihop blandades ihop till en enda röra. Var sak för sig, det är det riktiga.

Med brinnande iver lärde sig arbetarna överallt hur de skulle bära sig åt. Högt över deras huvuden stod det högre folket liksom på en bro och skrattade åt dem där-

ner och öste ner all världens hån från höjden av sin säkra makt och sitt gudomliga rättsmedvetande.

Därnere kravlade de okunniga och fattiga, de famlade sig fram, vacklade åt alla håll, de föllo, de reste sig åter med okuvad styrka. Tum för tum höjde sig det lägre folket ur sin förnedrings djup. Då penningherrarna lyckades sparka ner en liten skara, höjde sig strax en annan igen, det hjälpte inte att sparka, det hjälpte inte att håna, floden steg, den brusande strömmen av människor hävde sig upp i allt mäktigare böljor.

Efter något års tid tog Gustav Carlsson nya tag. Kvinnan skulle visserligen jämt och ständigt ha pengar för den där pojken de hade tillsammans, men här var nu i alla fall viktigare saker att tänka på.

Han hade hunnit lista ut, att socialisterna egentligen menade precis detsamma som han. Det var bara det, att socialismen hade klarare format ut tankarna och givit åt hela folkrörelsen en fastare riktning mot ett bestämt mål.

Till slut kunde Carlsson rakt inte se någon skillnad på sina åsikter från förr och nu, och det höjde betydligt socialismens anseende i hans ögon. Han hade helt enkelt växt in i den utan att själv märka det. Det var ju inte några barnsligheter med yxor och liar och stora eldsvådor, det var allas samverkan som lärdes även av den nya, starkare religionen.

På våren 1890 lyckades en målare få ihop en strejk vid ett verk, där fanns ingen förening, det hela var hopplost, strejken sprängdes genast, och målaren fick åtta månaders straffarbete.

Så gjorde man ett nytt försök igen vid ett annat verk, och lika omöjligt var det.

Alltså kom man ingenstans utan föreningar heller. På andra håll i landet hade fackföreningarna i alla fall vunnit något.

Carlsson predikade. Hårda ord fick han höra, smörj fick han ibland av arbetarna, men han slog igen.

De skränande skarorna av söndagsfirare hade fått nog av allt bråket som varit, menade de. Inte kunde de förstå heller, varför man skulle använda sin korta fritid till annat än att supa och ha roligt så gott man förmådde. Fick man nu inte göra det i fred, kanske? Skulle man lägga sina fattiga slantar i Carlssons strejkkassor? Nä, dra åt helsicke, Carlsson, lägg dej inte i våra affärer, för då smäller de!

Och small gjorde det.

Han gick som en söndertrasad segrare ur ett storartat slagsmål på själva julafton ett år, polisen tog hand om honom, klockan sex på juldagsmorgonen blev han utsläppt, gick bort och predikade om frid på jorden vid ett ottemöte, som åter avslutades med en blixtrande batalj.

Han gav sig inte. Gång på gång kom han tillbaka till samma plats, här ä ja nu igen, hur ska de bli nu, gubbar? — Smörj förstås. Han predikade, slogs och gav hårda svar på hårt tal. Men sedan han gått an så där en tid på något ställe, började man tycka, att Carlsson va en jäkla säker smålänning i alla fall, å nog hade han klart för sig ett å annat, som nog kunde va både rätt och sant om man tänkte närmare efter. —

Rörelsen kom i gång igen. Upplysningen om sanningen spred sig allt vidare.

År 1896 bildades den första av de nya fackföreningarna bland sågverksarbetarna i Timmerdalen. Sakta gick tiden framåt under bister vedermöda, men allt efter som åren gingo kom man ändå framåt.

På nyåret 1899 funnos åter femton fackföreningar i

trakten kring Helgestad; tillsammans hade de 1463 medlemmar.

Så långt hade man hunnit på de tjugo år som gått, sedan Kårres förbannade gärning blev gjord på Skarpskytteläget. Och åter drog det ihop till strid.

Timmerdalens Arbetareförbund hade uppstått från förintelsen under herrefolkets klackar, nu hette den Timmerdalens distrikt av Svenska Sågverks- och Brädgårdsarbetareförbundet.

Året förut hade av alla förbund i landet tillsammans bildats Landsorganisationen, som skulle vara liksom en högsta ledning för alla fackföreningarnas strider. Där satt Sterky och förde ordet.

Så hade nu Carlsson fått se den stora tanken bli verklighet.

Politiken hade också kommit med. Inte så, att Landsorganisationen eller förbunden befattade sig med sådant. Men alla fackföreningar anslöto sig även till arbetarekommunerna, som bildades överallt och tillsammans utgjorde Socialdemokratiska Arbetarepartiet.

Nu kom en dag i februari 1899 ett cirkulär, som delades ut bland arbetarna vid varje verk kring Helgestad. Det var utsänt av kapitalherrarna.

I ett såghus stod en klunga arbetare vid den öppna dörren och stavade sig fram i cirkuläret. Snön låg utanför, hård och smutsig, kölden stack in från vinterlandet där ute, bakom arbetarnas rygg hördes klingornas vin och brädernas fräsande tjut, när de kapades och skuros. Några

lampor glodde med röda ögon i halvmörkret längst inne bland drivande skyar av damm och sågspån.

En av arbetarna läste högt för de andra:

— Med kännedom om den agitation, som pågår från det så kallade Svenska Sågverks- och Brädgårdsarbetareförbundet för att under sin fana få inregistrerade våra arbetare, och att redan en del arbetare inom några av distriktets sågverk ingått i denna förening, hava sågverksägarna inom Helgestads skeppningsdistrikt haft överläggning om den från denna förening utgående rörelsen —

— Nu ska en få si att fan ä lös igen! lät en bekymrad röst i hopen.

— Kapitalherrarna vill ha strid me oss, de ä tydlitt, svarade en annan. Läs vidare, Krischansson!

Krischansson läste med tjockaste östgötamål i sin mun:

— Haft överläggning, ja, och därvid av de för förbundet gällande stadgar erfarit, att förbundet å ena sidan på grundvalen av en kraftig organisation vill främja arbetarnas ekonomiska, fackliga, politiska och sociala intresse och verka för att arbetarna i humanistiskt hänseende bli behandlade ej som slavar utan som samhällets nyttigaste medlemmar —

— Står e så verklien?

— Jo, nog står e de. Men de sista har dom satt inom sitaschonstecken, för de har dom tagi ur våra stadgar.

— Läs vidare!

— Förbunde vill verka för de där, ja, å sen står de: för vilket ändamål medlem bland annat är skyldig erlägga inträdes- och årsavgifter, vilka medel ej få delas i händelse av eventuell upplösning, utan skola i så fall överlämnas till socialdemokratiska arbetarepartiet —

— Nä, nu ljög du, Krischansson! Va har våra penga me partiet å göra?

— Så står de här i alla fall.

— Har inte herrarna bättre reda på sej?

— Om förbunde blir liksom opplöst, så ska kassan gå till Landsorganisationen, de ä klart.

— Herra har så många inbillninga. Nu står de här vidare, att arbetarna i och med ingående i denna förening berövat sig all självbestämmelserätt och förbundit sig att blint lyda de order, som utfärdas av avdelnings- och förningsstyrelsen —.

Karlarna tittade stort på varandra, sen måste de gap-skratta, det kunde inte hjälpas.

Att bara tänka sig det! Krischansson, deras ordförande i fackföreningen, han skulle komma och befalla över medlemmarna! — Han fick många handfasta dunkningar i ryggen och många vänliga uppmaningar att ge ut en liten order, så att man fick se hur en token jäkel såg ut.

Ett sådant jämmerligt joller skriva alltså kloka herrar om sina arbetare på rama allvaret. Så litet vet man där uppe på bron vad som sker där nere bland folket. Eller låtsas i varje fall inte veta mer.

Krischansson fortsatte sävligt och lugnt:

— Att detta skall leda därhän, att arbetaren bliver ett viljelöst medel i det socialdemokratiska partiets händer ligger i öppen dag, och har tyranniet, enligt vad givna exempel visa, gått så långt, att arbetsgivare förbjudits att i sitt arbete använda andra än föreningsmedlemmar, och att således arbetare, som ej velat låta beröva sig sin självbestämmelserätt, blivit berövade sin försörjning.

— Må tro de. Dom lider under vårt tyranni, får man veta.

Bakom skarans rygg kom en annan röst på bredaste småländska:

— Kan märkas, att herr basen inte ä inne. Herr treåttondelstumsbasen behagar vara frånvarande, å herrar arbetare ägnar sej åt studieverksamheten, de ä en vacker tavla, som erbjuder sig för ögat att beskåda.

Karlarna vände sig om och stirrade häpna efter detta tal.

Där stod Gustav Carlsson, föreningspredikanten. En smula gammal hade han blivit, den sneda högra axeln syntes ännu snedare, som om han inte längre orkade göra samma motstånd som förr emot trycket, gubbfläsket hade börjat samla sig till en liten rund mage och ansiktsdragen hade slappnat ganska märkbart. Men de bruna ögonen glittrade och blänkte ännu som mörka guldet och under mustascherna krusade sig jämt ett borstigt löje. Han hade lärt känna åtskilligt av livets vedermöda och mötte upp med samma jovialiska lugn mot vilken fiendemakt det än måtte vara.

— Tjänare, gubbar! nickade han och klev in i hopen, ä de krigsförklaringen som har blivi opptagen till behandling av dessa ärade mötesdeltagare?

— Krischansson håller just på me den.

— Tja! De ä skräp te fisk, de där, sa bonn när han fjälla en groda, men vi får väl ta reda på smörjan i alla fall, för de finns väl inte bättre i herrskapsträsket.

Att Carlssons nävar inte voro så valkiga längre, sedan han ägnat sig odelat åt talarens arbete, det sågs av en och annan. Och många tyckte, att han hade nog snyggare kläder än andra arbetare — fast vad de andra hade att vara

fina med, det fick hänga hemma om vardagarna, medan Carlsson ständigt måste nöta på det enda han ägde.

Krischansson läste:

— Liksom arbetsgivaren naturligen ej bör utöva ett sådant tryck på arbetaren eller behandla honom så, att ens en häntydan bör kunna göras om slaveri, bör ej heller en fri man kasta sig i armarna på partiledarne, vilkas egentliga mål synes vara att förskaffa sig själva makt och utöva den despotiskt mot dem, vilka de utgiva sig för att hjälpa —.

— Ja, ä de inte ett elände! utlät sig Carlsson. Här har ni kastat er i armarna på mej å på de vise har ja skaffat mej makt å stora inkomster å blivi en despot över alla fria arbetare här i Timmerdalen.

Runt omkring honom grinade karlarna, men en och annan grinade illa och blängde surt på Carlssons kläder och på hans renare händer. Hade han i alla fall inte fått det bra på deras bekostnad? Förbundet betalade honom för hans agitationsresor, han hade ju dagarna lediga, tycktes det, och behövde inte grovarbeta.

Carlsson visste, vad de där avundsamma ögonen menade. Men han teg. Inom sig själv hade han för länge sedan gjort upp räkningen med världen och berett sig på den sista vandringen till fattighuset, tung nog för en sådan karl. Ett livsverk hade han i alla fall utfört så gott han kunnat, det andra hade ingen betydelse. Jo, han skulle kanske ha velat träffa pojken sin en gång i livet, men han var i Stockholm nu med mor sin. Gerhard skulle han heta, och det var ju inte så galet påhittat för att komma från ett fruntimmer.

Under tiden läste Krischansson vidare:

— Genom arbetarnas underkastelse under sådana föreningsbestämmelser skulle det personliga förhållande, som hittills rätt och bör råda emellan ett verks ägare och dem, som där arbeta, upphöra, så att verksägarna endast bliva att betrakta såsom köpare av ett arbete, som indirekt tillhandahålles av för verksägarna alldeles främmande personer, men ett dylikt tillstånd skulle i längden bliva olidligt och tydligen till skada för såväl verksägare som arbetare, säkerligen mest för de senare, vilka på grund av förhållanden på helt andra orter och inom andra kretsar skulle kunna på kommando av okända personer berövas sin rätt till arbete och därav beroende uppehälle för sig själva och sina familjer.

Det heter också i förbundets stadgar, att ett av dess ändamål är, att gentemot föreningsrättens fiender ställa en enig och kraftig organisation.

Ja, en sådan föreningsrätt, där arbetaren ställes som ett viljelöst verktyg under socialistiska ledare, som söka i honom inplanta samhällsupplösande läror, medförande följder, som strida emot såväl gudomlig som borgerlig lag, den bör till arbetarens egen fördel bekämpas, ehuru det å andra sidan icke bör nekas frie arbetare att utan främmande inverkan sinsemellan rådplåga och besluta över sina egna angelägenheter —.

— Kort å gott, klippte Carlsson av, herra förbjuder er att tillhöra nån fackförening, den som inte lyder blir avskedad.

— Ja, sade Krischansson och stoppade papperet i fickan, direktören här säger på slute, att vi ska tacka honom en gång för att han nu tar våran fackförening ifrån oss.

— Han ska så fan heller, hördes en sträv stämman.

— Ja tänker vi behåller nog föreningen, vi såg nog ve senaste avtale va den duger till, menade en annan.

— Han ska låta bli att avskeda en enda man för den sakens skull, svarades från andra håll.

— De beror väl på er själva de, avgjorde Carlsson. Kryper ni undan som fega stackare, så blir de som för tjugo år sen. Håller ni fast ve föreningen, så har ni styrka att ta makten av herra här. Men strid kommer de å bli, de kan ni bereda er på!

Och strid blev det.

Samma gamla historia upprepades på nytt.

Sedan det börjat bli klart för alla, att arbetarna kunde resa sig ur träldomen genom att förena sig, måste nu Timmerdalens herrar rikta slaget mot fackföreningarna. Den första stora striden år 1879 förorsakades av arbetarnas strävan att komma ut ur ett förtvivlat nödläge, från den begynnelsen går orsakskedjan snörrätt fram till den andra stora bataljen — år 1899 skulle föreningarna krossas för alltid, så att arbetarna ånyo skulle ligga viljelösa under herrarnas klackar.

Enkelt och lättfattligt. Ett barn kan begripa det.

Men det hävdades fram en mängd krångligt tal. Enligt gammal tro i landet ägde varje medborgare rättighet att tillhöra vilken förening han ville, och inte ämnade herrarna beröva arbetarna denna föreningsrätt, hur kunde man bara tänka sig det? Nej, tvärtom. Herrarna stiftade själva små söta och oskyldiga föreningar vid de clika verken, där skulle arbetarna bli medlemmar, så hade de sin föreningsrätt okränkta i behåll.

Men det misstroagna folket hade ingen vidare aktning för dessa syföreningar, som inte skulle få ha något samband med varandra, utan skulle vara på varje plats en liten enskild klubb för nytta och nöje. Att sluta sig tillsammans till stora och starka förbund var någonting alldeles förkastligt. Det var socialism, och den var det, som skulle bekämpas. Ett förbund, som omfattade hela landet och

kunde ge ett kraftigt ekonomiskt stöd åt sina medlemmar i kamp — det var den förfärligaste socialism.

Det förhåller sig ju så, att socialismen är grundad på fullständigt oriktiga samhällsläror och ekonomiska system, det är vetenskapligt bevisat. Men om nu arbetarna i dessa fackföreningar få lära sig sådant som är alldeles felaktigt, så få de ju ingen rätt föreställning om hur klokt och bra allting är ordnat här i världen. De bli missnöjda och oroliga.

I syföreningen på verket få de aldrig höra några villoläror, men de få gärna diskutera av hjärtans lust om allt, som kan ge dem en verklig bildning, som är hjärtats bildning, känslornas förfining och andens förnöjsamhet.

Så är det ju även en oavvislig plikt att bekämpa dessa förfärliga ledare, som despotiskt regera över arbetarna i de socialistiska organisationerna. Var och en, som förbundit sig tillhöra en sådan förening, måste som bekant lyda blint när ledaren befäller. Det är alldeles som en hemlighetsfull sammansvärjning, ett rövareband med en hövding, som härskar över liv och död. Man skär sig i tummen och skriver med blodet under ett kontrakt, och ve över den, trefalt ve över den, som sedan försöker följa sin egen åsikt! Det är bara ha! förrädare! Så dö då, usling! Och dolken i bröstet på den djarve, som vågar trotsa Ledarens befallning. Och med ett djävulskt skratt slänges liket efter den självständige mannen i älven, endast ett hemskt plaskande höres i vattnet, vågorna sluta sig åter och allt är dödstyst i den svarta natten.

Så går det till i fackföreningarna, det är den nakna sanningen, sådan herrarna förkunna den, utan några socialistiska fraser.

Ruskiga saker!

Djävulskt! Sublimt!

Mänskligt!

Ty de äro ju så okunniga, dessa stackars människor. De utgöra ju endast en förnuftslös massa, en mental enhet, som besinningslöst följer Den Mäktiges vilja.

De flesta kapitalherrar äro ju grymt okunniga i allt, som inte rör affärer.

Den föreställning de ha om arbetarledaren är för dem den enda naturliga, den enda möjliga. I deras fantasi kan han inte se annorlunda ut än som en romantisk rövarehövding med envåldsmakt, han åsyftar endast sin egen fördel, han sänder massan ut i strid för sina egna privata små intressen.

I allmänhet hade man fullständigt klart för sig, att allt bråket bland arbetarna i hela världen åstadkoms och uppehölls endast av några fräcka uppviglare, några enskilda individer, som höllo ihop och samvetslöst använde sig av sin medfödda utrustning i kampen för tillvaron för att på folkets bekostnad tillskansa sig pengar, makt och inflytande.

Så skulle säkert var enda en av dessa kapitalherrar ha försökt att handla om de befunnit sig i en sådan ställning. Var och en ska ju klara sig själv, var och en ska försöka besegra sin medtävlare, var och en ska vara herre över sin stackare och endast tänka på sig själv, var och en ska leva som han vill i full frihet — med de små inskränkningar som lagen bestämmer för att uppehålla en skenbar ordning. Individens intressen stå ju alltid högt över det allmänna, som ingenting har med den enskildes liv att göra. *Laisser faire, laisser passer.*

Var och en använder sig alltså av sina möjligheter och vapen i kampen för tillvaron. Folkledaren använder sig av sin talförmåga och sitt personliga inflytande över andra för att själv komma upp i smöret. Det är herrarnas tankegång — de som över huvud taget bry sig om att tänka på saken.

Lilla barnets sagovärld är inte naivare uppbyggd än denna okonstlade individualism.

Att rörelsen bland arbetarna var den logiska följden av tillståndet i det privatkapitalistiska samhället, det ville man högst naturligt inte höra talas om. Denna ovilja berodde givetvis inte på, att man själv var intresserad av, att tillståndet bibehölles, den berodde därpå, att allt sådant prat var socialism, och socialismen var en barnslighet, som för länge sedan blivit i grund vederlagd, pulveriserad till puder av vetenskapen.

Att gentemot herrarnas naturbestämda individualism reste sig ur djupet en annan moral: alla människors samhörighet — det var också socialism, och sedan man uttalat det ordet, behövde man inte säga någonting mera. Visserligen hade människosläktet av utvecklingens rörelse framåt genom årtusenden uppnått nu rådande moralföreställningar, men de voro så gudomligt storartade, att man inte kunde komma längre, utvecklingen hade uppnått sitt sista resultat, rörelsen hade stannat, ty nu fanns inte längre något framåt, något högre.

Att arbetarna i sina sammanslutningar själva bestämde över sina enskilda och gemensamma handlingar, att endast den människa kunde vara ledare, som ägde förmågan att i ord tala ut vad alla kände eller tänkte och att i handling föra ut vad alla ville, att ledaren alltså endast var det förkroppsligade medvetandet hos flertalet — det var obegripligt för herrarna, redan deras självbevarelsedrift förbjöd dem att i folkledaren se något annat än massornas förförare.

Och nog har där också under tidernas lopp kommit en och annan pojkspoling klivande som en tupp för att spela Don Juan mot folket, men den kurtisen har alltid tagit en ände med förskräckelse för honom, kunde inte friaren vara matnyttig, behandlades han kort och gott som en parasit.

Ingen i massan har så tacksamma åhörare som fel-

sökaren. Ingen blir så gärna trodd som den misstänksamme, när han granskar förtroendemannens gärningar och vänder allt till det värsta. Ingen dömes hårdare än den, som sätter sig över folkets gemensamma vilja och handlar efter eget omdöme på eget ansvar.

Massans flertal är den ende verkliga ledaren, den ende tyrannen med envåldsmakt.

Herrarna i Timmerdalen stredo manligen tillsammans år 1899 för att krossa rövarehövdingarnas makt över det präktiga, men så grymt förledda folket.

Alla goda makter ilade till deras hjälp, även de fri-religiöse, som nu hade vunnit för sig så mycket av denna världens goda, att de inte kunde fatta arbetarnas olycksaliga envishet att fasthålla vid föreningsrätten.

Inte heller av kungen väntade de fattiga någon hjälp emot de mäktiga. Så stort förstånd hade man äntligen fått. Nu lät det alldeles tvärs om. Från första stund släpptes lös den tanken, att sågverksherrarna handlade på order — man visste inte hur högt uppifrån.

Det första slaget mot arbetarörelsen skulle nämligen slås i Timmerdalen, sedan skulle anfallet fullföljas över hela landet. De politiska organisationerna hade länge fordrat allmän rösträtt och hotat med storstrejk — nu skulle det vapnet vridas ur massans händer.

Så stor betydelse tillmätte man i alla fall ännu kungligheten. Och nog är ju misstänksamheten mera hälsosam för de små än det forna blinda förtroendet.

Men inte kunde väl herrarna i Timmerdalen ha så värst stort intresse för svensk privatpolitik? Inte på långt när alla voro svenska män. Utländska pengar hade börjat regera över folket, den argaste och mest stridslystna av arbetare-folkets fiender var en norrman. —

De organiserade arbetarna uppsades till avflyttning, vräkningsdomar utfärdades i massa, svaret blev strejk, i vilken arbetarna deltog mangrant, även alla oorganiserade.

Man hyrde eller köpte bostäder åt de utkastade, skaffade mat och annat som behövdes, den ännu knappast färdigbildade Landsorganisationen kastade redan in ett par hundratusen kronor i striden för arbetsfolkets rätt, den var starkare och farligare än de små syföreningar, som herrarna bildat vid varje verk.

Det var inte Gustav Carlsson, som stod i ledningen, han var gammal och utsliten i agitationens tjänst, ingen orkade höra honom på allvar. Starkare måste nävarna vara, som ska resa allas vapen, skarpare måste blickarna vara, som ska möta fiendens kalla ögon. Nya män hade vuxit upp, andra skyndade hit till hjälp.

Sterky kom och ordnade bataljonerna.

Och Branting kom, den djarve studenten, som vuxit upp till hövding, ständigt omsusad av borgarefolkets vildaste smådeord, ett oavlatligt smattrande stenregn kring de svenskes resligaste kämpagestalt.

Han talade till de svarta, dödstysta massorna — och de kände mindre sitt elände, de blevo varmare i blodet och starkare i anden, de sågo vägarna öppna sig mot framtidens land, så långt borta ännu, men dit måste man genom alla hårda strider.

Gustav Carlsson stod bland de andra som en liten droppe i människohavet kring talarestolen. Han kände sig vek i hjärtat och brinnande, brusande i all sin själ. Så fick han äntligen höra den rätte hövdingen tala, han såg sin egen litenhet och skämdes — skämdes för sitt obetydliga livsverk, den karske Gustav Carlsson.

Och när han gick bort från mötesplatsen, strök han med aviga handen betänksamt över mustaschen och tyckte, att nu hade han fått ett nytt orubbligt stöd för sin förra åsikt om den där unge stjärnkikaren, som blivit folkets ledare — en fan så schangtil herre att stå på arbetarens sida!

De hetaste bataljerna fördes ute över hela landet mellan sågverksägarnas strejkbrytarevärvare och arbetarnas utsända ombudsmän, där inte parterna bombarderade varandra med cirkulär och tidningsartiklar. Den ena sändningen arbetsvilliga efter den andra hopsamlades under olika förespeglningar och löften. Massor av dem vände om på vägen, så fort de erfarit den verkliga ställningen. Andra möttes vid de större järnvägsstationerna av arbetarnas vakter och övertalades att avstå från ohederligt verk. Andra mottogos vid framkomsten och fingo biljetter hem igen.

Så småningom lyckades dock herrarna få några kvar. De läto bevaka de värvade som fångar, de skjutsade dem i droskor genom Helgestad och ut till verkena, de bundo dem med kontrakt och förbindelser, och alltför många okunniga, förvirrade stackare funnos, som höllo till godo med vad som bjöds.

Där kommo gubbar och pojkar och förfallna kräk, män som aldrig sett en plank, finnar, ryssar — herrarna skrapade ihop några här och några där och lyckades fylla de värsta luckorna, så att ramar och hyvelverk åter började skramla. Än så länge gjorde det ingenting, att hälften av timret felsågades och att omkostnaderna hissades upp till vackra summor, blott man kunde få så mycket folk, att maskinerna nödtorftigt kunde gå runt. Röken ur sågverkens skorstenar skulle vittna om, att arbetet pågick utan hjälp av de trotsande.

Så sprängdes strejken till slut.

Arbetarna berövades rätten att tillhöra den starka Landsorganisationen, men anvisades att sluta sig till de lokala små syföreningarna för att njuta av sin grundlagsenliga föreningsrätt.

Fackföreningarna lågo åter krossade i Timmerdalen, och åter strömmade massor av starka människor ut ur det gamla fiendelandet till den nya världen. De som stannade kvar blandades upp med strejkbrytarsslöddret till ett sämre folk än där funnits förut.

Arbetsgivarna hade segrat. De hade lyckats förskingra sin gamla arbetarestam, trampat ner möjligheterna till ordnade förhållanden bland Timmerdalens proletärer och trasat sönder tjugo års mödosamma strävanden att höja eländets människor.

Jo, där lågo nu åter proletärerna. Över hela Timmerdalen rådde en bister tystnad, endast de rika segrarna orkade skratta och fröjda sig åt livet.

Ingenting ska nämnas här om förbannelserna, som i tysthet ströddes ut för alla vindar, och ingenting ska heller sägas om den förtvivlans iskyla, som band alla de slagnas tankar fast vid detta enda: all mänsklig rätt är oss berövad.

Över hela landet rasade striderna om föreningsrätten, nederlagen blevo många och tunga för de fattiga, men även segrar vunnos.

De voro åter trängda ut ur samhället, de räknades inte till landets folk, de hade inga pengar, de voro således inte människor. Så måste de slå sig fram till rätt.

Bland dem blev Sterky död, det var år 1900, det blev känt i så många tusen små kojor över hela landet. En rakryggad hövding var borta, en härdad och försvarsför man var fälld, medan fienden trängde som hårdast på.

I hans ställe kom snickaren från Arboga, han, Lindqvist, som lett sitt förbund med klokhet och kraft, en liten bergfast man, skapad att bära alla slags tunga bördor.

Luckorna slötos, leden ordnades, marschen gick åter framåt till nya strider för frihet och människorätt.

Allt hårdare blevo stormarna medan åren gingo.

Och Gustav Carlsson var ännu med i leken. Han kunde inte besluta sig för att gå till ro på fattighuset. När

det gick så rent på tok för gubbarna, tyckte han, att ännu kunde finnas mycket för honom att uträtta. Han började på nytt att bygga sina små föreningar, medan ännu trötthet och hopplöshet efter nederlaget låg som en brännande aska kvar efter den förhärjande branden.

Hur han orkade! Hur han kunde leva på hart när intet under denna underliga tid! Hur han reste kamraterna ur djupaste förtvivlan, ur förstockad slöhet, ur självförakt och hatfull motvilja mot all tanke på en bättring! Hur han mässade och predikade och drog sin socialistiska föreningskatekes på nytt utan att blinka efter erfarenhetens alla dråpslag, utan att ett ögonblick tvivla på framtiden!

— De ä ingen ko på isen, så länge rumpan hänger på lann!

Han var vorden en gammal dåraktig man, som ännu var brinnande i anden, fastän allt omkring honom låg i rykande ruiner.

Vad han en gång fått klart för sig efter mycket och mödosamt grubbel, det stod bottenfast. Man måste förena sig, alla måste förena sig till en enda, oöverbannelig skara. Inte var det under hans ledning den slutliga segern skulle vinnas, det förstod han gott. Hela hans liv hade gått åt för att göra en liten början bara åt andra.

Varför strävade han då på detta sätt? Det skulle han väl knappast själv ha kunnat förklara. Djupt inom sig gömde han något, som var bra likt — Calson, Calson! De där liknar fan i mej en rikti förälskelse! fick han höra.

Någon påstod, att gubben en gång helt plötsligt hade rodnat som en flicka, när man i ett obehövt ögonblick brydde honom för hans kärlek till Arbetarörelsen — han

vände dem tvärt ryggen och gick sin väg, svarslös för en gångs skull, ertappad mitt i svärmeriets hemlighet.

Men han svor som en ärlig gardist, när man sen försökte skoja med honom för den sakens skull.

Trofast bar han i sitt barnahjärta den obeskrivligt härliga syn, som en gång blixtrat fram i mörkret inom honom — livet sådant det borde levas, sådant det kommit ur Fadrens hand i skapelsens morgon — innan de maktgiriga med sin ondska smutsat ner det och förstört det för alla fattiga människor.

Tungt vältrade åren fram över Timmerdalen. Uppåt fjällen stodo bondehemmen öde och förfallna, herrarna hade segrat även där med pengars makt.

I de ändlösa skogarna levde de forna bönderna som proletärer nu, där uppenbarades hur djupt i träldom människorna sjönko, när bolagen fingo härska utan hinder. I små snygga, prydliga stugor mitt uppe i ödebygderna bodde skogvaktare och verkens underbefäl. Arbetarna packades ihop med djuren i små eländiga stall.

Jon Andersson från Åsens gård låg på skogsarbete uppåt Svartsele till. På vintern 1901 kom sonen Bernt till honom för att dela hans liv. Och Bernt blev man den vintern.

Längre ner vid älven gick Gustav Carlsson och predikade, envis som synden, förbannad av många, föraktad av än fler, utskrattad, nerskölld på ruinerna av sitt förstörda livsverk. — Bygg nytt, bara! Inte ska man ge sej för så lite! Slå till igen, gubbar! Det var Carlssons svar på alla invändningar och sarkasmer.

Vilken lisa för hans gamla modiga hjärta, när han äntligen åter fick se liv i massan! Det var ungdomen, de ännu oprövade, som började röra sig.

Det dröjde ännu länge innan något blev gjort. Men en höstdag år 1903 stod han i en hage, som hyrts av en bonde i Gudälvs socken, ett tiotal mil från Helgestad uppåt älven. Runt omkring honom stod en skara unga arbetare från Granå sulfatfabrik. En stor sten var Carlssons talarestol, därifrån dundrade gubben sitt evangelium i fulla två timmar. Och sedan bildades Granå fabriksarbetares fackförening, den första efter det stora nederlaget.

Trämassefabrikernas tid var kommen till Timmerdalen. De sköto upp än här och än där, nybyggda, väldiga fästningar av sten, där maskinerna dånade, svarta röken bolmade ur skyhöga skorstenar, och stanken av sulfat eller sulfat bredde ut sig vida omkring.

Stortimret för sågarna började tryta i skogslandet även småtimret måste komma till nytta, det blev pappersved.

Granå sulfatfabrik var den äldsta av dessa nykomlingar i Timmerdalen, den hade ätit skog i åtskilliga år, när fackföreningen bildades.

I Gudälvs socken var Carlsson skriven, på Gudälvs fattiggård skulle han hamna, det visste han. Och därifrån skulle han med hungriga ögon bevaka sitt sistfödda krigarebarn. —

Rörelsen var åter i gång. Gubben fick höra talas om en som hette Gerhard Brand, unga pojken bara, han skulle vara rent vild att lägga ut texten om socialismen.

— Gerhard, ja! De skulle ha vari min pojke, de! tänkte Carlsson. Men han kan ju va bra ändå. Småsvina hörs bättre än storsvina, för di har vassare trut. —

Det krävdes nog ett vaksamt öga på den nya lilla fackföreningen. Ordföranden blev avskedad från verket.

Kamraterna gingo upp till direktörn och lovade ögonblicklig strejk, om inte mannen togs tillbaka.

Åter mötte man upp som karlar mot de kalla fiendeögonen. Direktören betänkte sig, han ville inte ha strid nu igen. Ordföranden återtogs, och fackföreningens medlemmar ökades i ett tag från omkring fyrtio till sjuttiofem.

Ryktet om en sådan seger går snabbt och kommer underliga ting åstad. Snart spordes från många håll, att föreningar bildats vid sågverk och vid fabriker.

Nästa vår hade Granå-arbetarna fått ihop ett par hundra kronor och började med det kapitalet bygga ett Folkets hus för att slippa hålla möten under bar himmel.

Rörelsen gick åter framåt med allt starkare böljeslag.

Ett par år senare, det var framåt hösten 1905, rumpan hade redan gått utför Svartälven — sista timmersladden för sommaren, vill säga — då var Carlsson färdig att gå i vinterkvarter för alltid.

Men det hakade sig. Fattighuset ville inte öppna sina portar för honom godvilligt. Han började genast sitt privata lilla krig, underhöll ett stadigt bombardemang av ovettiga skrivelser mot den befästade hamnens kommandant.

Det var gubbens sista stora glansnummer. Det följdes med jublande intresse av arbetareskarorna vida omkring. Till och med avundsmännen blevo försonligare stämde — han hade väl knappast kunnat lägga av så stora summor i alla fall av arbetarnas pengar, när han till slut måste söka sig till samma ålderdomsförsörjning som alla andra utslitna stackare.

Så stod han en dag utanför ett litet nykterhetskafé invid Granå järnvägsstation. Det var mot kvällen och planen var full av magra, utsugna fabriksarbetare.

Han läste högt för den grinande församlingen en skrivelse han fått från myndigheterna angående den vägrade fattigvården.

— Dom börjar allt ge me sej ändå, ska ni få si! Ett ord av Gustav Carlsson till, så spricker dom! menade gubben, guldögonen gnistrade i hans rynkiga ansikte, högra axeln hade sjunkit ännu mera ner, de sista åren hade pressat honom grymt. Hans knubbiga gestalt såg nog tämligen obruten ut, men fötterna rördes så tungt, när han gick, tröttheten höll honom fast i ålderdomens järngrepp.

— Stå på dej, Carlsson! menade karlarna. Du ä i din goa rätt, eftersom du vari skriven här i kommun så länge.

— Skulle tro de. Ska inte bolagena ge en hyggli pension åt mej för allt mitt arbete i deras tjänst? Å de nån som har en bit papper bara, penna har ja själv — han fiskade upp en blyertsstump ur västfickan.

— Här så! Papper va de ja! svarade en ung man i hopen. Anteckningsboken, duger de?

— Duger bra, svarte Carlsson. Hör du, min gosse — nä men säj mej en sak, va kan en sån herre råka te å heta?

— Gerhard Brand ä namne, om de ä känt.

— Gerhard — de ä hört. Å stämmer gör de. Va far din va för en jäkel, de angår mej inte, men hör du pojke, va hette mor din?

Pojken teg och tittade på Carlsson en stund. Så drog ett stilla grin över hans glåmiga ansikte:

— De va festligt! Här råkar man bli närmare bekant me farsan!

Då blev allt Carlsson smått generad. De sorgligt försummade fadersplikterna stego upp inför hans inre syn, och allt folket fröjdade sig omkring de båda männen. Pojken blev ädelmodig, han såg fadrens skamsna vånda:

— Länge sen vi såg varann nu, flera år sen, förklarade han.

— Skulle tro de! nickade fadern, lättare om hjärtat. Kom hit nu, pojkefan, hit me näven först, har du nå snus?

— Används inte nu för tiden.

— Dåli ungdom, fan anfakta. Då får ja ta mina egna, dyra korn, de sista ja äger. Me anledning av dagens betydelse. Du ser för resten inte nå vidare ut heller, tycker ja. Bra lik mor din, förstås, den hederlia människan. Ja, Herre Gud, va tiden går!

Han lade in en bastant buss, medan han mönstrade sonen. Inte värst välfödd, slankig i kroppen, gråblek i hyn, svart i håret, klent bröst och veka händer. Men så lik mor sin i de svarta spelande ögonen.

— Trettisex år va ja, när du ble gjord, de ä tjuge år sen nu, å ja ä femtisex, åhå ja ja, tiden går unnan förunderligt fort, en hinner just inte mycke uträtta, förrn man ä färdi att lägga opp.

Pojken bräkte på sin äckliga, färska stockholmska:

— Va ska du me papper å göra, göbbe?

Carlsson vaknade till och fann anteckningsboken i sin hand:

— Jo — ja ska ha in en skrivelse te fattivården. Vänd dej om, du ska va skrivbord åt mej, nån nytta ska man väl ha av sitt barn. Huka dej lite ner, du ä så förbannat lång.

— Stig opp på en pall, farsan.

— Har ingen på mej. Du ska inte va oppkäfti. Du ska hedra farsan, står de skrivet. Stå stilla nu, mens ja skriver.

— Du ska hedra morsan också, står de skrivet, du ä inte slängd i den där texten, kan märkas.

Med anteckningsboken mot sonens skuldra, skrev Carlsson sin sista ovettiga skrivelse till fienden. Runt omkring stimmade arbetarehoparna och hade oherrans roligt.

Medan Gerhard Brand stod så där med nävarna stödda mot knäna för att skrivbordet skulle bli lagom lågt, kom han att tänka på en sak:

— Va har u fö dej nu rå, göbbe?

— Arbetslös, försvarslös å ingen styrka kvar på gamla dar, orkar bara äta plättar å mjölk, svarade gubben och stack blyertspennan i mun för att få ett fult ord riktigt svart och tydligt.

— Hur har u skött dej då rå?

Gubben teg och skrev. Pojken grinade där han stod och visade stor indignation:

— Jo, man har heder av sina föräldrar, ska ja säja, farsan går omkring som en annan strykare —

— Håll käften, gröthyvel, här ä allvarlia saker i gång, ja ska in på fattihuse. Va gör du då?

— Jobbar nere på bruke.

— Granå?

— Nä, Storfors.

Gubben luktade över pojkens kläder:

— Jaså, sulfittfabriken. Varför har ni ingen fackförening där ännu?

— Vi ska göra en.

— De ä bra. Stå still nu.

Pojken teg en stund. Sedan frågade han bekymrat:

— Tigger du också, farsan?

— Inte av dej, din gröngöling. Ge dej i väg nu!

Med en spark i kastellet skickade han bort sonen. Åskådarna grinade i himmelens sky:

— Gammal än ändå älst, du Gerhard!

Nog var han säker att slänga käft, han, Brand, det visste kamraterna, men här hade han ändå mött sin överman, och det var farsan själv.

Pojken reste sig och borstade leran av knäna. Egentligen var han förtjust i den här krutgubben, som han hört talas om så mycket, men aldrig råkat träffa förut. Varje spår av sentimentalitet var bortbränd ur deras själar, de hade båda vant sig vid att kalla allt vid sitt rätta namn och se verkligheten i vitögat utan att blinka. Efter första sammanstötningen kände de varandra ner till botten.

Men Gerhard ville visa sig gentil:

— Nu ger u jäkeln i fattihuse å kommer hem te mej i ställe!

— Kan du försörja far din, då?

— Allti går de väl på någe vis, menade Gerhard en smula osäker i rösten.

— Hur mycke förtjänar du?

— Nja — inte ä de så mycke —.

Man vill ogärna tala om sådana saker, allra helst när man är omgiven av en skara intresserade åhörare.

Gubben började föreläsa:

— Va kan en arbetare förtjäna? Ve fabrikerna kan ni komma opp te högst en tusen kronor om åre, sen skatterna blitt betalda. Å ve sågverkerna får ni högst en åtta-

hundra kronor om åre nu. Ja talar inte om dej, pojkestackare, du får väl knappt så du kan leva ensam, men ja talar om er andra, gamla karlar me käringar å ungar. Ja antar, att ni ä i genomsnitt fem personer i varje familj, då har fabriksarbetaren femtifyra öre om dan te varje familjemedlem, sågverksarbetaren har på de vise bara förtitre öre. De ä inte mycke de, gubbar!

Det hade blivit tyst i skaran. Med mörka ögon och sammanbitna läppar hörde man på nytt den gamla historien. Carlsson fortsatte:

— Va betalar kommunen i underhåll åt dom som bor på fattigården? Ja ska bara tala om dom, inte om di bortackorderade. Fattigården har egen lagård å eget jordbruk, de blir billigare på de vise. Ändå går kostnan opp till — kan ni gissa?

Ingen svarade. Han fortsatte:

— Där finns i medeltal femti hjon om åre, å underhållskostnaderna för varje hjon går till nära åtti öre om dan, då har ja ändå inte tagi ränta å underhåll för byggingarna me i räkningen. De vill me andra ord säja, att fattighjona har 'et nära på dubbelt så bra som en stor, stark arbetare i sin bästa ålder.

Samma svarta tystnad i skaran.

— För att nu inte tala om, att på kommunens barnhem går underhållskostnaderna för varje barnunge opp till omkring sexti öre om dan. Förtitre öre får sågverksarbetaren, som ä familjefar, femtifyra öre får fabriksarbetaren, sexti öre får småungarna på barnhuse, men ett gammalt utslitet fattihjon får åtti öre om dan. Begriper ni då, varför ja vill till fattigården?

Han fick bara en och annan halvhög svordom till svar.

— Jäklar i de, farsan, lät unge Gerhard, du agiterar så de känns, du!

— Agiterar ja? fräste gubben. De ä samhället som agiterar, vem som helst kan titta efter i kommunens räkenskaper, så får han väl si. Sen kan man ju tänka sej om en smula själv. Har du så, att ja kan få bo hos dej nära nätter nu, tills den här affären blir ordnad?

— De går väl för sej.

— Nå!

Carlsson rev ut ur anteckningsboken några fullskrivna blad, som han vek ihop och stoppade i fickan.

— Varför heter du Brand, egentlien? frågade han plötsligt. Inte visste ja, att du hade så fint namn. Å mor din hette inte heller Brand. Tycker du att de låter bättre, de?

— Ja såg så ofta att di talte om nån som hette Carlsson i tidningarna, i polisunderrättelser å rättegångsnotiser å överallt. Ja ble rädd att folk skulle ta miste på dej å mej.

Nu fick gubben så han teg, tyckte åhörarna, som redan börjat skingras.

Gubben mallrade i väg med sonen under armen bortåt vägen.

Det var ju ändå på det hela taget en ganska angenäm överraskning att så här få en son, som kunde lägga handen vid verket och fortsätta bygget, medan den gamle gick till ro på fattiggården.

6000096654

Göteborgs universitetsbibliotek

